

Darja Mihelič

AGRARNO GOSPODARSTVO PIRANA OD 1280 DO 1340

Uvod

Ta raziskava želi dopolniti gospodarsko podobo srednjeveškega Pirana, ki jo predstavlja razprava Neagrarno gospodarstvo Pirana od 1280 do 1340.¹ Srednjeveška piranska ekonomija namreč ni poznala le neagrarnih gospodarskih strok, ampak je pripisovala dokajšen pomen tudi agrarnim panogam, katerih proizvodi so neredko predstavljali osnovo za neagrarno poslovanje Pirančanov (npr. za obrt, trgovino ipd.).

Gradivo, na katerem temelji raziskava, je isto kot za omenjeno študijo o neagrarnem gospodarstvu Pirana: gre za izvirno listinsko gradivo (iz let 1173 do 1339), za sedemnajst notarskih knjig (v nadaljevanju NK) oziroma njih fragmentov (iz let 1281 do 1320) ter za trinajst vicedomskih knjig (v nadaljevanju VK) oziroma odlomkov iz njih (iz let 1325 do 1350). Omenjeno gradivo je v hrambi arhiva v Piranu (v nadaljevanju PA). Ohranjenost zapisov ni povsem enakomerna, zato je tudi naše poznavanje piranske preteklosti za posamezna leta manj, za druga bolj podrobno. Tu velja omeniti tudi dejstvo, da izbor podatkov, na katerih temelji raziskava, ni nastal povsem sistematično, ampak vzporedno ob pretresu piranskega neagrarnega gospodarstva.

K delu so bile pritegnjene tudi pglavitne objave virov, ki vsebujejo podatke o piranski preteklosti avtorjev P. Kandlerja, A. S. Minotta, F. in M. Kosa ter C. de Franceschija.²

V literaturi so tehnike agrarnega gospodarstva doslej že dokaj dobro obdelane. Temeljno delo, ki navaja tudi literaturo s tega področja, je Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev 1.³ Žal pa ne obravnava vseh agrarnih gospodarskih strok: v njej ni našlo prostora gojenje oljk, ki so (bile) na Primorskem ena glavnih kultur. Od posameznih avtorjev sta posegla v agrarno zgodovino tega področja zlasti S. Vilfan in E. Umek.⁴ Literatura je namenila dokajšno pozornost gozdomom Slovenskega

¹ D. Mihelič, Neagrarno gospodarstvo Pirana od 1280 do 1340, SAZU, Dela 1/27, Ljubljana 1985. Tako pri raziskavi neagrarnega kot tudi agrarnega gospodarstva srednjeveškega Pirana mi je z naveti pomagal dop. član SAZU prof. Ferdo Gestrin, ki se mu na tem mestu iskreno zahvaljujem.

² P. Kandler, Codice diplomatico Istriano, Trieste 1846—1852 (v nadaljevanju Codice diplomatico Istriano); A. S. Minotto, Acta et diplomata e R. Tabulario Veneto 1/1, Documenta ad Forumjulii, Patriarchatum Aquileiensem, Tergestum, Istriam, Goritiam spectantia 1/1, Venetiis 1870 (v nadaljevanju Minotto); idem, Documenta ad Forumjulii, Istriam, Goritiam, Tergestum spectantia, Atti e memorie (della Società istriana di Archeologia e Storia patria) 8, Parenzo 1892, 5—47; 9, Parenzo 1893—1894, 65—81; 10, Parenzo 1894—1895, 1—23, 251—271; 11, Parenzo 1895—1896, 1—20, 231—253; 12, Parenzo 1896—1897, 1—20; 13, Parenzo 1897—1898, 1—19, 243—263; F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 1, Ljubljana 1902; 2, Ljubljana 1906; 3, Ljubljana 1911; 4, Ljubljana, 1915; F. Kos — M. Kos, 5, Ljubljana 1928 (v nadaljevanju Gradivo 1—5); C. de Franceschi, Chartularium Piranense, Raccolta dei documenti medievali di Pirano I (1062—1300), Atti e memorie 36, Parenzo 1924; II (1301—1350), Atti e memorie 43, Pola—Parenzo 1931—1932, 19—96; 44, Pola—Parenzo 1932—1933, 271—320; 45, Pola—Parenzo 1933—1934; 255—320; 46, Pola 1934, 107—192; 47, Pola—Parenzo 1935—1937, 123—230; 50, Pola—Parenzo 1938—1940, 171—200 (v nadaljevanju Chartularium Piranense I, II); idem, Gli statuti del comune di Pirano del 1307 confrontati con quelli del 1332 e del 1358, Monumenti storici dalla Deputazione di Storia Patria per le Venezia, n. v. 14, Venezia—Padova 1960 (v nadaljevanju Gli statuti). Objave v Codice diplomatico Istriano so citirane z datumom; Minottove objave so navedene (z revijo in) stranjo ter datumom v zgradah; zapisi v Gradivu in Chartularium Piranense so označeni z zaporednimi številkami dokumentov (, kolikor ne gre za uvod, opombe ali register, ki so citirani s stranjo); citati, ki zadevajo objavo Gli statuti, pa (, kolikor ne gre za predgovor,) navajajo knjigo in številko člana statutov: rimska številka označuje člen statuta iz 1307; kadar označuje številko člana arabska številka, je ob njej v oklepaju letnica statutov, ki vsebujejo citirani člen.

³ Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog 1, Agrarno gospodarstvo, Ljubljana 1970.

⁴ S. Vilfan, K obdelavi polja v Slovenski Istri, Slovenski etnograf 10/1957, 61—70; idem, Podobe iz nekdanje živinoreje med Trstom in Slavnikom, Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino 5/1957, 69—87; E. Umek, Prispevki za zgodovino ovčereje na Krasu in v Slovenski Istri, Slovenski etnograf 10/1957, 71—76.

Primorja. Od posameznih avtorjev moramo tu omeniti V. Valenčiča, več tovrstnih prispevkov pa je objavljenih v Gozdarskem vestniku.⁵

Splošni pogoji piranskega agrarnega gospodarstva

Srednjeveška istrska mesta niso obsegala le ožjega mestnega jedra, ampak jim je pripadalo tudi agrarno zaledje. Pri vplivnejših, škofijskih mestih (»civitates«) je bilo okoliško mestno področje večje, pri manj pomembnih naselbinah manjše. Tudi srednjeveški piranski »castrum« ni bil omejen na teritorij ožje mestne naselbine; okoliš, ki je spadal k Piranu, sicer ni bil med največjimi, vendar je bil znaten: meril je kakih 6 000 hektarov in je obsegal področje od roneškega in strunjanskega rta, prek Strunjana, piranskega rta, Fažana, Seče, Sečovelj, zajel je dokajšen del Savudrije in zaledje omenjenega obalnega pasu. Piranski mejaši so bili Izola, Momjan, Kaštel (1061 se je z darovnico oddvojil od piranskega področja)⁶, Buje in Umag, ki so s svojimi teritoriji mejili na piranski okoliš.

Področje srednjeveškega Pirana je ležalo na rodovitnih tleh Šavrinskega gričevja, ki jih namaka mreža rečic in potokov, med katerimi so večji: Strunjanski potok, ki se izliva v Strunjanski zatok, Fažanski potok, ki se izliva v Fažanski zatok ter Dragonja in Drnica, ki se stekata v morje v Sečoveljskem zatoku.

Ob morju, ki je omogočalo razvoj ribištva, solarstva kakor tudi prometno-trgovske povezave mesta navzven, je bilo piransko zaledje bistven naravni faktor, ki je srednjeveškemu Piranu omogočal njegov obstoj in razvoj. Okoliško področje je bilo za piransko gospodarstvo nepogrešljivega pomena. Po svojih možnostih je krilo mestne prehrabene potrebe, dajalo je surovine in nudilo pogonska sredstva, ki jih je s pridom izkoriščala piranska obrt, presežki (agrarne) proizvodnje okoliškega področja pa so bili izredno pomembni tudi v piranski zunanjetrgovinski ponudbi.

Piran je svojemu zaledju pripisoval znaten pomen. To je razvidno iz njegovih prizadevanj za pritegnitev in ohranitev posameznih področij v zaledju. Tovrstna mestna stremjenja so oblikovala razmerje Pirana do sosednjih krajev.⁷ Piranske težnje po zemljiški posesti so se odražale tudi v zakupniških in fevdalnih povezavah Pirana in Pirančanov z nekaterimi posestniki istrske notranjosti. Mestna skrb za domači okoliš se izraža v številnih odlokih piranskih statutov, ki so si prizadevali zagotoviti pogoje za pglavitni agrarni panogi piranskega zaledja, poljedelstvo in živinorejo.

Poljedelstvo

Poljedelstvo sicer ni sodilo med značilne panoge gospodarstva srednjeveških mest, kljub temu pa je imela prav tovrstna dejavnost za srednjeveški Piran velik pomen. Obdelana zemljišča piranskega zaledja so predstavljala enega pglavitnih temeljev piranskega gospodarstva. Poljedelska proizvodnja je služila prehrabnim, obrtnim idr. potrebam mestnega prebivalstva, presežki poljedelske proizvodnje pa so predstavljali trgovsko blago, ki so ga trgovci iz Pirana uspešno posredovali na tuja tržišča.

⁵ Prim. npr. V. Valenčič, Nekdanji deželnoknežji gozdovi na Primorskem, Gozdarski vestnik 14/1956, 233—251; L. Kiauta, Beneška republika in njeno gozdno gospodarstvo, ibid. 15/1957, 226—233; K. Kobe-Arzenšek, Razstava »Gozd na krasu Slovenskega primorja«, ibid. 22/1964, 89—96; B. Anko, Vesla iz Trnovskega gozda, ibid. 41/1983, 136; idem, Pred 500 leti enaki strokovni pogledi, ibid. 221.

⁶ Prim. Gradivo 3, (št.) 217.

⁷ Prim. PA — (listina iz) 1212, 20. 5., Sečovelje; ohranjena je tudi kopija v PA — 1296, 5. 1., Piran; PA — 1212, — 5., (gre za kopijo v PA — 1300, 3. 2.); PA — 1254, 18. 9., Cetore; PA — 1254, 9. 10., Koper; PA — 1255, 7. 7., Nožed; PA — 1255, 26. 7., med Piranom in Izolo; PA — 1281, 9. 10., Savudrija; PA — 1283, 3. 8., Piran; PA — 1283, 3.—4. 8., Benetke; PA — 1283, 6. 8., Izola (dvakrat); PA — 1285, 13. 8., Piran; PA — 1285, 8. 10., Koper; PA — 1285, 19. 10., Koper; PA — 1295, 17. 5., Piran; PA — 1301, 24. 2., 9. 3., 18. 3., Piran in Buje; PA — 1303, 24. 6., Piran; PA — 1303, 25. 6., Izola; PA — 1306, 2. 2., Piran; PA — 1306, 14. 2., Buje; PA — 1306, 27. 2., med Bujami in Piranom; PA — 1306, 6. 3., Piran; PA — 1306, 25. 4., Buje; PA — 1306, 1. 5., Piran; PA — 1306, 7. 5., Piran; PA — 1306, 23. 5., Piran; PA — 1306, 4. 6., Savudrija; PA — 1306, 12. 6., Poreč; PA — 1306, 16. 6., Buje; PA — 1306, 20. 6., Savudrija; PA — 1315, 2. 8., Koper (dvakrat); PA — 1320, 5. 8., Piran; PA — 1320, 11. 8., Izola; PA — 1321, 29. 8., med Piranom in Izolo; Chartularium Piranense, (št.) 69, 70, 91, 93, 94, 163, 172, 173, 174, 184, 185, 220; ibid. II, 1, 9, 10, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 32, 33, 37, 38, 43, A. S. Minotto; o. c.; Atti e memorie 10, Parenzo 1894—1895, (str.) 14 (1304, 23. 9.); ibid. 12, Parenzo 1896—1897, 11 (1320, —. —.).

V piranskem okolišu so uspevale različne kulture: Pirančani in okoličani so zlasti pogosto gojili vinsko trto, ki je na Piranskem prevladovala nad ostalimi kulturami. Pojavljala se je skoraj povsod, kjer so bile na Piranskem obdelovalne površine. Uspevala je na roneškem in strunjanskem rtu, v Strunjanu, na piranskem rtu, v Fažanu, Seči, Sečovljah, na Piranu pripadajočem delu Savudrije ter v delih zaledja, ki so poleg omenjenih obalnih področij še sodili v okvir piranske komune. S trto ni bilo kultivirano področje ožjega mesta, pa tudi na žitorodnih in pašniških savudrijskih tleh se je vinska trta pojavljala le izjemoma.

Plodna zemlja in blaga klima piranskega okoliša sta prijali tudi oljčnim drevesom. Oljke so rasle na mnogih površinah, ki so bile prvenstveno namenjene gojenju drugih kultur, zlasti vinske trte, redkejši pa so bili posebni, strnjeni nasadi oljk. Oljke se v zapisih omenjajo redkeje kot vinska trta in vinogradi. Čeprav se ta kultura ni pojavljala na vseh tistih področjih kot vinska trta, pa je oljka vendarle rasla po vsem piranskem teritoriju. Nekoliko redkeje jo srečujemo ob omembah roneškega in strunjanskega rta, večkrat v Strunjanu, na piranskem rtu, v Fažanu, Seči in Sečovljah ter njihovem zaledju, manjkrat pa spet na Savudrijskem, kjer so omembe oljk izjemne. Oljk tudi ne zasledimo na ožjem področju mesta.

Posamič ali v sadovnjakih je na Piranskem uspevalo še drugo sadno drevje: češnje, jabolane, hruške, fige, orehi, kostanji. Sadnega drevja je bilo v piranskem okolišu precej. Razen v Strunjanu, na piranskem rtu in njunem zaledju, se sadno drevje v severnem delu piranskega področja omenja le izjemoma. Zlasti Fažan, Seča in Sečovlje z zaledjem so bili izredno prikladni za uspevanje sadnega drevja, medtem ko ga na Savudrijskem praktično ni bilo.

Posamezna sadna drevesa so uspevala tudi v številnih piranskih vrtovih, ki se omenjajo le v nekaterih piranskih okoliših. Zlasti pogosto bi naleteli nanje v samem Piranu in njegovi bližnji okolici. Manj jih je bilo v Strunjanu, Fažanu, Seči, Sečovljah, razmeroma dosti pa v Albucanu in na Savudrijskem.

Poljske površine so bile namenjene kulturi žita in sočivja. Seštevek področij s polji zaostaja za področji z oljkami in malenkost prednjači pred področji s sadnim drevjem (pri katerem seveda ne upoštevamo oljk). Razporeditev polj na Piranskem ni bila enakomerna. Razmeroma redko bi naleteli nanje ob obeh severnih rtih, v Strunjanu in njihovem zaledju, nekoliko pogosteje na piranskem rtu. Številne pa so omembe polj v Fažanu, Seči, Sečovljah in njihovem zaledju, zlasti pa na področju Savudrije. Prav zadnja je imela velik pomen za piransko proizvodnjo žitaric in sočivja.

Travnatih in gozdnih površin na Piranskem ni bilo prav dosti. Prve se omenjajo v zaledju Strunjanskega zatoka, v Fažanu, Sečovljah in na Savudrijskem. Poleg redkih strnjenih gozdov so se na Piranskem večkrat pojavljala tudi posamezna raznovrstna (nesadna) drevesa: hrasti, topoli, oskoruši. Tovrstno drevje se omenja od piranskega rta do Savudrije.

Roneški in strunjanski rt sta torej poznala kulturo trte, ponekod so na njima uspevala oljna drevesa. Strunjan in njegovo zaledje so pokrivali vinogradi, oljke in vrtovi, v nekaterih predelih pa so bile poljske in travnate površine. Piranski rt in njegovo zaledje sta bila porasla s trto, oljkami in vrtnimi kulturami, nekaj manj je bilo tam sadnega drevja, redka pa so bila polja in gozdno drevje. Področja Fažana, Seče in Sečovelj ter njihovo zaledje so bila glede prevladujočih kultur dokaj enotna: povsod so prevladovali vinogradi in oljke, dosti je bilo tam polj in sadnega drevja, redkeje pa se omenjajo vrtno,⁸ travnate in gozdne površine. Savudrija je bila zelo pomembna zaradi polj ter zaradi travnatih in gozdnih področij, medtem ko so tam redkeje gojili vinsko trto in oljke.

⁸ Glede vrtov predstavlja v piranskem zaledju izjemo Albucan, kjer so ob načrtovani razdelitvi kulturalijskih površin predvideli prostor za vrtove, prim. PA — 1305, 31. 10., Piran; Chartularium Piranense II, 15.

Razširjenost obdelovalnih površin in pestrost kultur, ki so uspevale na področju srednjeveškega Pirana, prikazuje naslednja tabela, ki predstavlja različne kulture in obdelovalne površine, ki jih omenjajo pregledani viri ob različnih (mikro)toponimih piranskega področja. Zaporedje kultur v tabeli se ravna po njihovi razširjenosti: od najbolj do najmanj razširjenih.

RAZŠIRJENOST RAZLIČNIH KULTUR

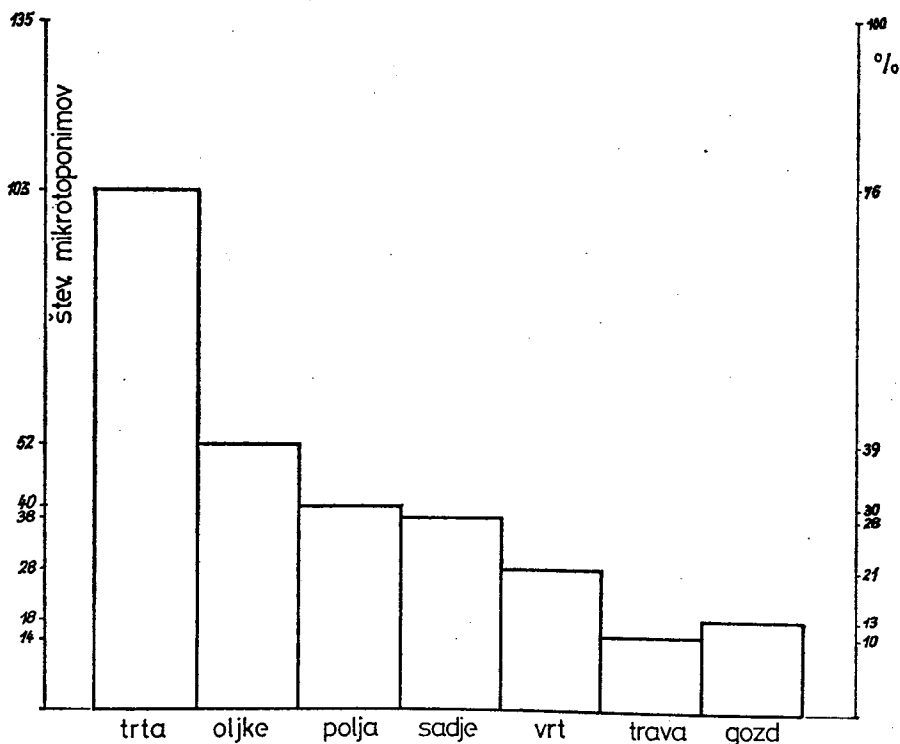
	Trta	Oljke	Polja	Sadje	Vrt	Trava	Gozd ⁹
Albuçanum, villa Albuçii (Albucan)	x	x	x	x	x	x	x
Albere, Albore (na Savudrijskem)	x						
Arçere	x						
planum del Archa	x						
Arolle				x			
Avrigum							
Bera	x		x				
Bulpinum (Volpia v Strunjanu)	x	x		x			
mons Calbus (Montecalvo)	x			x			
Calcarigla (Calcarigle)	x						
Calcinarium (Kalčinar)	x	x		x			
Calcivis			x				
Celecitis	x						
Cal de la Croce, Calle Crucis, Caput Crucis (Beli Križ)	x			x			
Calle	x						
Campolinum (Kampolin v Fažanu)	x	x					
porta Campi (Piran)					x		
Carara magna, parva (Karara)	x				x		
Carbonarium (Karbonar)	x	x		x			x
planum Carrarie de Fontaniile							x
Carsum (Kras, Savudrijsko)	x	x	x		x	x	x
Casanova	x						
Casarola (Casarole)	x						
vallis Castanei				x			
vallis de Caste de Castignolo (Košta)	x	x					
Castellum, Castrum Pirani (Piran)					x		
Castignolum (Kaštinjol)	x	x	x	x			x
Castignedum	x			x		x	
Castilir (Kaštelir)			x				
Caval(l)irum (Cavalier)	x			x			
Cavriçe (Cavriago)						x	
Cavrigne (Kaverije)	x	x	x			x	
Çebula, Cel(l)ola (Celola)	x	x					x
Cercla	x	x		x			
Çeredulum (Çered)	x	x	x	x			
Cernicoi							x
C(h)anace	x	x	x				
plaium Chucis	x						
Cirvignanum (Çervinjan)	x						
Comedonum (Komedon v Gazu)	x						
Covressi (Cavressi)	x						
porta Domo (Piran)	x				x		
Fasanum (Fažan)	x	x	x	x	x		
Figarola (Figarola)	x				x		
Fisine (Fisine)	x	x					
Fiusse (pri vallis Castanei)				x			
Flexum (Fjeso)	x						x
Flumisellum (Košterlag)	x						
Fobula, Foibalum, Foibola (v Strunjanu)	x	x	x		x		
vallis Fontana (na Savudrijskem)					x		x
Fontana maior (v Fažanu)	x		x				

⁹ Tabela ne označuje izključno strnjjenih gozdov, ampak tudi področja, kjer so se pojavljala posamezna nesadna drevesa. Pri tolmačenju toponimov mi je pomagal pokojni dr. Miroslav Pahor.

	Trta	Oljke	Polja	Sadje	Vrt	Trava	Gozd
Fontana Pedoglosa				x			
Fornasium (Frnaža /?/ v Fažanu)	x	x			x		
Gasum (Gaz)	x	x	x	x	x	x	x
Gol(l)a fonde (na Ronku; v Strunjanu)	x			x			
contrata Gorghu, gl. St. Gorghus							
vallis Insulle			x				
contrata Lacus	x				x		
Limignanum (Liminjan)	x	x					
Lončanum (Lončan)	x		x				
Lučanum (Lučan)	x	x	x	x			x
Lugulum					x		
Lugnanum	x						
Lugum					x		
Maledum (Malija)	x		x	x			x
vallis Marage (Piran)					x		
Marčana (Marčana)	x			x	x		
planum Mauragi, Moragum, Moriagum (v Strunjanu)	x	x					
Marcanedum (Marcaned v Strunjanu)	x	x	x	x		x	
Maseretrum (Masareto)			x				
planum Monacorum, deli Monisi	x						
Mochum						x	x
val Muer			x				
Mugla (v Strunjanu)	x		x				
Mugoronum (Mogoron)	x				x		
Musella (Musela)	x	x					
Nosedum (Nožed)	x	x	x	x			x
Ognisanti, Omnes sancti	x	x					x
Organum (v Fažanu)	x	x		x			
Pačugum (Pačug)	x	x			x		
Padernum (Paderno)	x	x		x			
Pa(d)rečagum (Parecag)	x	x					
Pant(h)iagum (Pantiag)	x	x					
Paradixum (v Marčani)					x		
Perulbinum (v Strunjanu)	x						
Pesente				x			
lacus Pinçelli			x				
Pintum	x						
Planelum	x						
Planeçe (pri Pantiaqu)	x	x					
Playoladum (Piaggio v Portorožu)	x	x		x			x
Ponti					x		
Prade de S. Rixanum	x						
Preloxa (pri Mocho)						x	x
val de Prato (Prete)	x		x				
Puçolum (Puzzol v Strunjanu)	x	x					
Rabilla (Ribila v Gazu)	x						
Resente (Rižente)	x	x		x			
vallis Rii (Košterlag v Strunjanu)	x				x		
Ripa	x						
Role	x						
Ronchum (Ronek pri Strunjanu)	x	x					
planum de Rorullis				x			
Santiagum	x	x					
S. Ana (Šentjane v Fažanu)	x	x	x	x	x		
S. Maria (Madonna v Strunjanu)	x						
S. Maria Rosa (Portorož)	x	x	x	x			
S. Agnelum	x						
S. Bassus (S. Basso v Strunjanu)	x	x	x				
S. Franciscus (Piran)					x		
S. Gorghus	x						
S. Iohannes apostolus (Sv. Ivan)	x	x					
S. Iohannes de Plaio (Šentjane)		x		x			
S. Laurentius (Sv. Lovrenc pri Fažanu)	x	x	x				

	Trta	Oljke	Polja	Sadje	Vrt	Trava	Gozd
S. Laurentius (Sv. Lovrenc na Savudrijskem)					x		
S. Martinus (Sv. Martin)	x						
S. Nicolaus in plano	x	x					
S. Petrus (na Savudrijskem)			x				
S. Rixanum, gl. Prade de S. Rixanum							
Saorna	x						
Seča	x	x	x	x	x		
val Segallna	x						
Sič(i)ole (Sečovlje)	x	x	x	x			x
Sipar(i)um (Sipar)			x				
Spilugola (Spilugola)	x	x	x	x			
vallis Spinoxe (na Savudrijskem)			x				
Strugnanum (Strunjan)	x	x	x	x	x	x	x
Ulmum	x		x		x		
Vagum (v Čeredu)	x						
Valisella	x	x	x	x			
Vargata	x	x					
Vergara, Virgara	x	x					
Viarum (Viaro v Strunjanu)	x	x	x				
Vignanum (v Fažanu)	x						
Vignole (Vinjole)	x	x	x	x		x	x
Vigum (v Strunjanu)	x						
Vuagum (v Castignedu)	x			x		x	

RAZMERJE RAZŠIRJENOSTI RAZLIČNIH KULTUR

Grafikon upošteva le tiste (mikro)toponime, ki se omenjajo v zvezi z naslovnimi kulturami, opušta pa nekaj takih, ki se ne nanašajo na kultivirane površine.

Piranska komuna je znala ceniti pomen kultiviranih tal na svojem področju. To je razvidno iz vrste odlokov piranskih statutov, ki odražajo komunalno zanimanje in nadzor nad piranskimi obdelovalnimi površinami. V statutih se zrcali prizadevanje za nova krčenja neobdelanih tal (»rupere baredum«, skrb za intenzivno obdelavo in izboljšavo zemlje, pa tudi za zaščito različnih kultur.

Kultivacija tal ob izolski meji z vinsko trto je obdelovalcem prinesla dajatvene olajšave za celi dve desetletji. Krčenje neobdelanih savudrijskih tal je obdelovalcu omogočilo nemoteno uživanje izkrčenega zemljišča skozi šest let, o velikosti krčevine pa je moral letno obveščati podestata. Kultivacija neobdelanih tal (z žitom) je bila tudi edini možni način, s katerim si je obdelovalec pridobil pravico do relativno samostojne poljedelske aktivnosti na Savudrijskem. Skrb za intenzivno obdelavo tal z motiko (za vinograde?) kaže odlok, ki omejuje površino komunalnih tal, ki jo je smel posameznik obdelati, na 10 »motik« (»sapor«). Ta enota pomeni površino, ki jo je posameznik okopal v enem dnevu z motiko; v znanem primeru je merila 20 × 4 pertike (»pertica«); ta je na Piranskem izmerjena v dolžini 5,5 čevlja¹⁰ (»pes«, ki je znašal 34,77 centimetra). Znana »motika« bi potemtakem merila 2,93 ara. Tovrstna mera je ponekod (na dalmatinskih otokih) v uporabi še danes in pomeni površino 4 do 4,2 ara. Obdelovalec je smel od omenjene komunalne površine le desetino izrabiti manj intenzivno, — kot orno zemljišče. Za kultivacijo je imel na razpolago štiri leta časa, sicer je pravico do zemlje izgubil. Izboljšava tal z gnojenjem je obdelovalcu omogočila štiriletno (in ne daljše — kot podarjajo statuti) uživanje zemljišča.

Statuti so ščitili tiste poljske površine, kjer je na Savudrijskem raslo žito in sočivje. Zemlje s tema kulturama ni bilo dovoljeno obdelovati, dokler ni bila letina pospravljena. Obdelovalci zemljišč, ki so imeli tu svoj pridelek, so lahko svoja polja obdržali, če so jih obdelali v osmih dneh po tem, ko so pospravili pridelek. Če v osemdnevnem roku tega niso storili, so bila ta polja na razpolago drugim poljedelcem, ki so v tem okolišu gojili žitarice in sočivje.¹¹ Komunalni odloki so varovali tudi vinograde, oljke in drugo sadno drevje, vrtove, travnate površine in gozdove.

Zgovorneje od teoretičnih, statutarnih določil pa predstavlja komunalna prizadevanja konkretni podatek o načrtni kolonizaciji piranskega zaledja s strani piranske komune 1305.¹² Mejno področje piranskega zaledja proti Kaštelu in Bujam je piranska komuna namenila novi naselbini — kasnejšemu Albucanu (»villa Albučii«). Posebej za to izbrani strokovnjaki so vnaprej natanko predvideli izgled naselbine in njenih obdelovalnih površin. Načrtovali so tudi kulture, ki naj bi na njih uspevale. Določili so prostor in izmero posameznih vrtov, vinogradov, nasadov oljk in drugih sadnih dreves, ki naj bi jih nasadili novi kolonisti. Novo naselje bi naj ostalo podrejeno matični piranski komuni, kar bi se odražalo v nekaterih obveznostih in dajatvah tukajšnjih prebivalcev.

Tehnika obdelave tal in proizvodnje različnih kultur¹³

V piranskih *vinogradih* (»vinea«) je uspevala na Piranskem tedaj najbolj razširjena kultura — vinska trta (»vitis«). Istrska obala je poznala kulturo vinske trte že v rimski dobi. Po propadu rimskega cesarstva so romanski staroselci in novi slovanski doseljenci ohranili uveljavljeno tradicijo gojenja trte in proizvodnje vina.

¹⁰ VK 4, f(olio) 39^v — 1333, 9. 5.; prim. še op. 8.

¹¹ Prim. Gli statuti, (knjiga) 9/(poglavje) XVIII, XVIII, XX, XXI, XXXIII, XXXV, 16, 17, 18, 19, 29 (1332).

¹² Prim. op. 8.

¹³ Prim. op. 3, zlasti poglavje B. Grafenauer, 8. Uvod, 199—200; 9. Poljedelsko orodje, 201—218; 10. Urbarizacija zemljišča, 219—223; 11. Poljedelski obdelovalni načini, 225—250; V. Valenčič, 12. Kulturne rastline, 251—272; 13. Vrtnarstvo, 273—278; 14. Vinogradništvo, 279—308; 16. Sadjarstvo, 317—341; 20. Gozdarstvo, 417—463.

Vinogradi v piranskem zaledju so bili običajno razporejeni v terasah in opremljeni z zidovi iz kamenja (škarpami) in jarki. V njih je pogosto raslo tudi kakšno sadno ali drugo drevo. Da tako drevo ne bi s senco ogrožalo drugih vinogradov, naj bi bilo (po odredbi piranskega statuta)¹⁴ zasajeno na določeni oddaljenosti od sosedovega vinograda.

Oskrba vinogradov je zahtevala od obdelovalcev, da skrbje za zidove in jarke, čistijo kanale,¹⁵ nanašajo zemljo tja, kjer je to potrebno.

Zaporedje vinogradniških del večkrat posredujejo dogovori o najemih vinogradov. Meseca februarja do 1. marca je moral obdelovalec vinograd obrezati (»podare«, »potare«, »putare«). Pri tem je uporabljal poseben nož (»roncelius«). Tudi presajanje (»propaginare«) trt je bilo verjetno potrebno opraviti v tem času. Do srede maja je moral vinogradnik okopati (»sapare«, »ligoničare«) vinograd z motiko (»sappa«). Do sv. Petra (29. junija) oziroma do zadnjega junija je moral razrahljati zemljo z drobljenjem velikih grud prsti (»ocare«). Nekateri dogovori omenjajo dvakratno letno obdelavo vinograda,¹⁶ pri čemer je morda šlo za okopavanje in rahljanje zemlje. Jesenska trgatve (»vindemia«) je sledila med 15. avgustom in 29. septembrom. Po trgatvi, med mihaelovim (29. septembra) in martinovim (11. novembra) je bilo edino razdobje leta, ko je bilo po določenih statuta iz 1307 dovoljeno sekati (»incidere«) zelene ali suhe trte in jih nositi domov, a že redakcija statuta iz 1332 je opustila to časovno izjemo in prepovedovala tovrstne posege v vinogradih skozi vse leto.¹⁷

Pridelek vinogradov so vinogradniki spravili v kadi (»caviculum«, »caviglum«). Njihovo velikost so odmerjali v vozovih (»car/r/um«, »plavstrum«) glede na količino grozdja, ki je šla vanje. Grozdje so nato stiskali v stiskalnicah, lahko istih kot za olive (»torcularium«).

Pridelek grozdja (oziroma vina) v posameznih vinogradih je bil dokaj različen. Ob domnevi, da so dokumentirane najemnine znašale desetino pridelka, bi bil donos posameznega vinograda 5 do 30 urn (po 80,55 litrov) vina na leto. Konkretna višina naravnih zakupnin so se namreč gibale med pol in 3 urnami vina za vinograd. Tudi slika, ki jo kaže trgovina z vinom, ne odstopa od omenjene ocene vinske proizvodnje posameznega vinograda.

Količinsko razmerje grozdja in iz njega pridobljenega vina nam žal ni znano. Po podatkih iz srede 19. stoletja je znašal pridelek vina (upoštevaje izkušnje zadnjih sto let) povprečno 63,75 % teže grozdja: teža mošta iz stisnjenega grozdja je znašala tri četrtine teže grozdja, usedlina, vrenje in prvo pretakanje pa so težo čistega vina zmanjšali še za 15 %. Za 5 do 30 urn vina, kolikor je znašal vinski donos posameznega vinograda, bi bil torej potreben pridelek 6,31 centa do 3,79 tone grozdja.¹⁸ Ob pridelku 8 kilogramov grozdja na trs bi pri metrski razdalji med trsi vinograd (kvadratne oblike) meril od 0,8 do 4,7 ara. Pri manjšem donosu na trs oziroma pri večji razdalji med trsi bi bil izračun površine vinograda večji in obratno.

¹⁴ Gli statuti, 4/XII, 12 (1332).

¹⁵ »muros et fossata ipsarum (sc. vinearum) manutenere«, prim. PA — 1333, 27. 12., Piran; Chartularium Piranense II, 104; »aquarios mondare«, prim. VK 2, f. 124 — 1328, 25. 9.

¹⁶ Glede obrezovanja, prim. VK 1, f. 89^v — 1325, 27. 8.; VK 1, f. 136^v — 1325, 29. 12.; presajanje omenja PA 1333, 27. 12., Piran; Chartularium Piranense II, 104; za okopavanje, gl. VK 1, f. 89^v — 1325, 27. 8.; VK 2, f. 231 — 1329, 19. 2.; za rahljanje, prim. VK 1, f. 89^v — 1325, 27. 8.; VK 1, f. 136^v — 1325, 29. 12.; za čas trgatve, gl. Gli statuti, 9/13 (1332); dvakratna letna obdelava vinograda je omenjena v NK 6, f. 17^v — 1290, 11. 3.

¹⁷ Gli statuti, 4/X, 10 (1332).

¹⁸ Prim. F. X. Hlubek, Die Landwirtschaftslehre in ihrem ganzen Umfange nach den Erfahrungen und Erkenntnissen der letztverflossenen 100 Jahre 2, Wien 1853, 133—134. Urna je po piranskem statutu držala 3 (beneške) oljne medre (, ki so na Piranskem vsebovali po 40 oljnih liber,) in 4 beneške oljne libre. Ob takem razmerju medra in libre bi urna vsebovala 124 oljnih liber, prim. Gli statuti, 1/VII, 7 (1332), 9/XIII, 11 (1332); Chartularium Piranense I, 68, 89, 122, 210 (centenarij /100 liber/ je bil enakovreden poltretjemu medru olja); Z. Herkov, Mjere Hrvatskog Primorja s osobitim osvrtom na solne mjere i solnu trgovinu, Historijski arhiv u Rijeci i Pazinu, Posebna izdanja 4, Rijeka 1971, 40—42, navaja, da je imela oljna libra prostornino 0,65 litra in težo 0,59 kilograma; 124 oljnih liber (oziroma urna) bi imelo potemtakem prostornino 80,55 litra.

Pridobljeno vino se je precej razlikovalo po kakovosti, ki jo ponazarjajo pridevki dober (»bonus«), čist (»mundus«, »netus«, »purus«), plemenit (»pulcer«), plemenite vrste (»pulcri sorti«), neskisan (»non viciatus«). Vsa piranska vinogradniška področja niso bila enako cenjena glede vina, ki je izhajalo iz njih. Tisti trgovci, ki so že pred trgatvijo odkupovali bodoče vino od vinogradnika, so pogosto navedli, iz katerega vinograda naj to vino izvira. Razlika v kakovosti vina je razvidna tudi iz razlik v cenah vina v istem času. Konec oktobra 1330 je npr. v Piranu nabavljial velike količine vina Benečan Peter Baffus.¹⁹ Plačeval ga je po 17 do 20 solidov za urno. Ali so na Piranskem gojili različno sortno grozdje, iz virov ni razvidno, saj se od vin poimensko omenja le rebula (»riboleum«).

Zanimivo primerjavo nam ob tem glede vrst vina nudi Otokarjeva Avstrijska rimana kronika.²⁰ Ob opisu poraza Benečanov v spopadu z zvezo zaveznikov oglejskega patriarha Rajmunda v prvi polovici osemdesetih let 13. stoletja, omenja kronist med zaseženim plenom premagancev sedemnajst vrst vina: miljsko vino, rebula, grk, teran, muškati, »Vindeplan«, ciprčan, klarēt, »schafernac« iz Genove, malvazija, pinjela, vino iz Arrasa, vino iz Ancone, briško vino »Ecke«, »Tribian«, vipavec, »Patznaer«.

Pridelovalci so spravljali in hranili vino v različnih posodah, največkrat v hrastovih ali jesenovi sodih (»veges«, »vices«) kot npr.: »barata«, »barillum«, »bota«, »boxinellum«, »butisella«, »vas«, »vasculum«, »vas(s)ellum«. Druge posode za vino so bile še: »amfora«, »angasta«, »bacharius«, »ciffus«, »concium«, »situla«, »urna«. Sode (in posode) z vinom so hranili v kletih (»canipa«).

Vino je bilo v Piranu vsestransko porabna roba. Sámó vino, kakor tudi pridelek in zakupnina vinogradov, so služili za odplačevanje dolgov, v vinu so se lahko poravnale zakupnine hiš, ladij, vino je bilo sredstvo menjave pri trgovanju (trampi), pogosto je bilo predmet zapuščin ipd. Izredno važno vlogo je imelo vino za piransko gospodarstvo kot trgovsko blago. Poleg olja in soli je bilo namreč glavni predmet, ki ga je lahko Piran ponudil na tujih tržiščih v zameno za prepotrebno prehransko in drugo blago, ki mu ga je primanjkovalo za življenje.

Pomena vina in vinogradov za svoje gospodarstvo se je piranska komuna jasno zavedala. Z odredbami statutov je skrbela za razširjanje vinorodnih zemljišč, za njihovo zaščito in večji donos. Kot omenjeno je za tiste, ki so s trto kultivirali zemljišča ob Ronku in drugod ob izolski meji, predvidevala posebno olajšavo: dvajset let jim ni bilo treba od zemljišč plačevati komunalnega davka.²¹ Statutarni odloki pa so ščitili tudi obdelane vinograde. Skušali so preprečiti, da bi raznovrstno drevje (s senco) oviralo uspevanje trte, omejevali oziroma prepovedovali so sekanje zelenih in suhih trt (gl. zgoraj) ter predvidevali globo za povzročitelja škode v tujem vinogradu.²²

V vinogradih, pa tudi na drugih kultiviranih površinah, je pogosto raslo po nekaj, redkeje pa večje število oljk (»olivus«, »olivarius«). Oljčni nasadi, kjer so na posebnih površinah strnjeno rasle oljke, se omenjajo redkeje.

V tem pogledu izstopa podatek o načrtni kolonizaciji Albucana s strani piranske komune. Naseljenci so poleg drugega dobili po tri orale (»pluina«, »pluyna« — površina, ki jo je posameznik preoral v enem dnevu) zemlje, kjer so bili obvezani zasaditi po 50 oljk in po 50 drugih sadnih dreves. Oral je bil določen v velikosti 14 × 36 pertik, torej 18,43 ara.²³ Pri enakomerni razvrstitvi dreves bi znašala razdalja med njimi približno 7,5 metra.

¹⁹ VK 2a, f. 64^v—65 — 1330, 28.—31. 10.

²⁰ Prim. J. Seemüller, Ottokars österreichische Reimchronik nach den Abschriften Franz Lichtensteins, Monumenta Germaniae historica inde ab Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum 5/1, Hannover 1890, 457 (verz 35 005—35 019).

²¹ Gli statuti, 9/XXXIII.

²² Gli statuti, 4/XXIII, 14 (1332).

²³ Prim. op. 8; tu omenjeni oral znaša manj od tretjine tovrstne dunajske mere, prim. S. Vilfan, Pripovedi k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (16.—19. stoletje), Zgodovinski časopis 8/1954, 67.

Podatkov o sajenju, okopavanju, gnojenju oljčnih dreves, obiranju oliv in obrezovanju oljk v virih praktično ni najti. Redko omenjajo obdelavo vinograda okrog dreves. Dogovor iz konca tridesetih let 14. stoletja o oddaji oljčnih dreves v Seči v najem je zahteval od zakupnika, da drevesa dvakrat letno obdela.²⁴ Najzahtevnejše opravilo v zvezi z obdelovanjem oljk²⁵ je bilo obiranje oliv. Obiralci so jih lahko trgali, klatili z dreves ali pa pobirali odpadle plodove. Obiranje, ki je ob mili klimi moglo potekati od druge polovice septembra do aprila, je imelo največji razmah v novembru in decembru. V sodobnejšem času je veljal za dobrega pridelak 31 kilogramov oljčnih plodov na posamezno drevo. Obiranju je (na več let) sledilo obrezovanje oljčnih dreves.

Pridelovanje olja je potekalo v torklji, kjer so olivam najprej v posebnem mlinu odstranili koščice, nato pa ob dolivanju kropa stiskali olje iz mesa oljčnih plodov. Kakovost olja so izražali s pridevniki dobro (»bonum«), bistro (»clarum«), hladno (»frigidum«), izvrstno (»pulcrum«).

Za olje so Pirančani uporabljali različne posode: »vices«, »conche«, »urne«, ki so spadale k torklji; v zvezi z njegovo hrambo pa se omenja še kadička »lavellum«, vrč »amphora« in tim. »petra«. Tudi olje so — kot vino — shranjevali v kleteh (»canipa«).

Višino oljne proizvodnje v Piranu nakazujejo nekateri podatki o izvozu piranskega olja s strani piranske komune. 1230 se npr. omenja prodaja 275 »centenarijev« (po 100 oljnih liber oziroma po 64,9 litra, kar bi pri teži 0,91 kilograma za liter olja znašalo 59 kilogramov) piranskega olja odjemalcu iz Caorla, torej 178,64 hektolitra oziroma 16,26 tone olja. Plačilo za olje je bilo prejeto vnaprej, zastavo, ki naj bi kupcu — upniku zagotovila pošteno predajo olja, pa so predstavljale vse piranske oljke. Čeprav je bila pogodba s piranske strani v redu izpolnjena, sta skušala 1268 zastopnika dveh hčera nekdanjega kupca izterjati od Pirančanov že poravnani dolg. To pa se jima ni posrečilo, ker je bila razsodišču predložena pobotnica omenjene pogodbe, ki je dokazovala, da so Pirančani svojo obvezo do kupca izpolnili.²⁶

V sodobnejšem času se ocene povprečne oljne letine gibajo od 4 do 7 kilogramov oliv oziroma od 0,9 do 1,5 litra olja na posamezno oljko. Razmerje med povprečnim pridelkom oliv in olja na posamezno drevo nekoliko odstopa od druge pavšalne ocene, po kateri naj bi teža proizvedenega olja znašala desetino do osmine teže obranih oliv. Če vse te znane podatke prenesemo za dobrih sedem stoletij nazaj, lahko pridemo do zaključka, da je bilo za 16,26 tone olja potrebno obrati, zmleti in stisniti plodove najmanj 11 910 do največ 40 641 oljk. Pri razmaku 7,5 metra med drevesi, bi to pomenilo pridelok oljnega nasada, ki bi pri kvadratni obliki meril 66,99 do 228,6 hektara.

Vsestranska uporabnost olja (hrana, razsvetljava, cerkveni obredi, vloga v trgovini itd.) je dvigovala pomen oljk. Čeprav so se običajno pojavljale v manjšem številu, zapisi redno označujejo, čigave so bile in kje so rasle. Posest posameznih oljk za njihove lastnike še zdaleč ni bila zanemarljivega pomena. Piranski statut je obravnaval oljke nekoliko drugače od ostalih sadnih dreves. Oljčnih vej dreves, ki so rasla ob meji sosedovega zemljišča, sosed ni smel obsekavati niti pobirati njihovih plodov, kar je bila sicer uzakonjena praksa za ostala sadna drevesa. Ta odlok

²⁴ VK 8, f. 205^v — 1339, 3. 10.

²⁵ E. Modun, Stanje maslinarstva i uljarstva na području FNRJ, Maslinarstvo, Organ Jugoslavenkog udruženja proizvođača i prerađivača maslina, Split 1/1, 1956, 5—10; S. Bačić, Veliki rentabilitet maslinarstva u Veloj Luci, ibid. 2/1, 1957, 8—11; Lj. Sime, Maslinarstvo i uljarstvo kotara Zadra, ibid. 2/2, 1957, 11—13; Z. Uječić, Maslinarstvo Istre, ibid. 2/6, 1957, 5—8; M. E. Sergeenko, Očerki po sel'skomu hozjajstvu drevnej Italii, Moskva—Leningrad 1958, 122—133; J. Vukmanović, Ulcinjsko maslinarstvo i prerada maslina, Glasnik etnografskog muzeja u Cetinju 2, Cetinje 1962, 227—242; Žora Zagar, Oljčni mlini in pridobivanje olivnega olja v vaseh Slovenske Istre v 19. in prvi polovici 20. stoletja, Slovensko morje in zaledje (Zbornik za humanistične, družboslovne in naravoslovne raziskave), 6—7, Koper 1984, 81—92.

²⁶ Prim. PA — 1230, 7. 5., Piran; PA — 1268, 24. 12., Piran; Chartularium Piranense I, 76, 77, 127; tu je omenjena le tista količina olja, ki jo je izvozila piranska komuna kot celota, v njej pa ni upoštevano olje, ki se je porabilo ali izvažalo ob zasebni pobudi.

je ščitil nedotakljivost oljk ter lastništva nad njimi in njihovimi plodovi.²⁷ Ta odredba, ki je oljkam dajala prednost pred ostalim sadnim drevjem kaže, da je Piran proizvodnji olja pripisoval velik pomen.

Vlogo piranske oljne proizvodnje pa zgovorno predstavlja tudi večletni spor za oljno desetino, ki si jo je skušal v začetku 13. stoletja (1201 do 1205) od Pirančanov zagotoviti koprski škof. Ker so mu Pirančani nasprotovali, je nad Piranom izrekel interdikt. Končna rzsodba pa je bila v prid piranski cerkvi sv. Jurija in je le-tej dodelila to dajatev od olja, ki je služila za cerkveno razsvetljava. Koprskemu škofu pa naj bi posej pripadla četrtna desetina za reveže in četrtna desetina za gradnjo cerkva, ob tem pa še 278 beneških liber. Čeprav je 1206 (1207) rzsodbo potrdil tudi papež, je okrog 1220 zaradi istega razloga prišlo do ponovnega spora med stranema.²⁸

Posebnih podatkov o gojenju *sadnega drevja* v virih ni najti. Raznovrstno sadno drevje (»pomarius«) od češenj (»ceresarius«), jablan (»melarius«, tudi »pomarius«), hrušk (»pierartus«), fig (»ficus«, »ficulnea«, »figaria«), do orehov (»noga-ria«) in kostanjev (»castagnus«), običajno ni raslo v strnjenih nasadih, ampak posamič na zemljiščih z drugimi kulturami (običajno v vinogradih). Posebnost predstavlja glede tega že omenjena poselitev in kultivacija Albucana. Del dodeljenega zemljišča so bili naseljenci dolžni kultivirati s po 50 oljkami in po 50 drugimi sadnimi drevesi, med njimi pa je bilo v povprečju 7,5 metra razmaka. Redkost je tudi omemba večjega števila raznovrstnih sadnih dreves v posameznem vinogradu. Podatek iz 1345 npr. omenja vinograd s trinajstimi oljkami, petnajstimi figami in češnjo v Čeredu, pri čemer je povprečna razdalja med drevesi znašala 8,7 metra.²⁹ Sadjе je bilo sicer blago, ki si je znalo utreti pot na piransko tržišče.

Statutarne določbe so ščitile sadno drevje. Bilo ga je prepovedano sekati in nositi domov brez podstatovega dovoljenja, razen v času med mihaelovim (29. septembra) in martinovim (11. novembra) — to časovno izjemo pozna le statut iz 1307, tisti iz 1332 pa ne več. Zabranjeno je bilo izkoreninjenje sadnega drevesa s tujega zemljišča, razen rastlin, ki so rasle ob vzožju dreves. Prepovedano je bilo tudi rabutanje tujega sadja. Sadno drevje pa vendar ni smelo ogrožati in škodovati sosednjemu zemljišču. Predpisana je bila razdalja 2 čevlja (slabih 70 centimetrov) od meje sosedovega vinograda in čevelj (slabih 35 centimetrov) od meje sosedovega vrta, na kateri je smel sadjar posaditi sadno drevo. Če tega določila ni upošteval, so drevo posekali. Če pa so sadna drevesa z vejami segala nad sosedovo zemljišče, je smel sosed tiste veje posekati ali pa uživati njihove plodove.³⁰

Poleg sadnih dreves je v številnih *vtovih* (»ortus«), ki so jih imeli Pirančani na ožjem področju mesta in v njegovem bližnjem zaledju, uspevala raznovrstna zelenjava (»tursi vel herbe«).

O obdelavi in donosu vrtoev ne vemo dosti. V nekaterih dogovorih o oddaji vrta v najem najdemo tudi posamezne podatke o njegovi obdelavi: poleg zakupnine v denarju se tu in tam v pogodbah omenjajo delovne obveznosti zakupnika, npr. po dve služnosti v aprilu in maju, dalje dovoz gnoja.³¹

²⁷ Gli statuti, 4/XI, 11 (1332).

²⁸ PA — 1205, 3. 10., Ferrara; Chartularium Piranense I, 65; Codice diplomatico Istriano, 1207, 29. 5., Firenze; po njem Chartularium Piranense I, 65 a (ggijunte); A. Potthast, Regesta pontificum Romanorum I, 2 783; Gradivo 5, 105. Zadnji omenjeni objavi postavljata papeževu potrditev rzsodbe v leto 1206. Spor za oljno desetino omenja L. Morteani (, Sulla lite per la decima dell'olio tra i vescovi di Capodistria ed il clero e popolo piranese, Archeografo Triestino, n. v. 21/1896—1897, 249—265), ki objavlja listino iz okrog 1220 in priča o obnovi prerakanj. Po izledkih M. Pahorja (, Statuti občine Piran iz leta 1274, Zgodovinski časopis 29/1975, 77—88.) je kasneje desetino od olja pobirala piranska komuna, ki je cerkvi odstopala četrtno te desetine (oziroma štiridesetino — op. a.)

²⁹ VK 11, f. 96^v — 1345, 6. 3.

³⁰ Prim. op. 27, 14; Gli statuti, 4/X, 10 (1332); 3/III, V, 4, 5 (1332).

³¹ NK 13, f. 33 — 1309, 29. 3.

V piranskih vrtovih je večkrat povzročala škodo perutnina. Če je lastnik vrta pri takem početju zalotil tujo perutnino, jo je smel pokončati in vreči na javno pot.³² Piranski statut je tudi prepovedoval krajo vrtnin s tujih vrtov.³³

V nekaterih primerih so bili vrtovi zazidljivi, v času črne smrti pa se je mestno pokopališče pri cerkvi sv. Jurija razširilo v škodo številnih vrtov.³⁴

Konkretni podatki glede obdelave *polj* (»ager«, »campus«) so v virih skromni. Omenja se nekajdnevno oranje (»arare«) z voli pred setvijo (»seminatura«), dalje pletev (»saritura«), žetev (»metitura«, »segatura«), mlačev žita (»batetura«).

Redki so podatki, ki omogočajo sklepanje o času različnih poljskih del, pa še ti niso povsem skladni, čeprav se ne izključujejo. Poravnava dajatev v žitu je verjetno sledila žetvi: Zakupniki volov so bili večkrat dolžni plačati najemnino v žitu do sv. Petra (29. junija). Iz tega podatka bi mogli sklepati, da je bila žetev v Primorju zgodnejša kot v zaledju. Pač pa so bili naseljenci že večkrat omenjene nove naselbine Albucan dolžni poravnati žitno dajatev komuni (v pšenici, piri, ječmenu, ovsu) ob sv. Mariji avgusta (15. avgusta). Tudi rok poravnave vsakoletnih dajatev v žitu, ki jih je Piran dolgoval samostanu sv. Nikolaja z Lida v Benetkah kot najemnino za področje sv. Petra na Krasu (Savudrijsko), je bil blizu temu terminu: dajatev naj bi se poravnala ob sv. Lovrencu (10. avgusta).

Od poljskih orodij najdemo v virih omenjeno motiko (»sappa«), lopato (»van-ga«), plug (»pluyna«, »vomer«), srp oziroma koso (»falcis«) za žetev oziroma koš-njo (»segare«), v zvezi z družabniško oddajo goveje živine v oskrbo in uporabo (»socida«) pa naletimo ob plugu še na omembo voza (»carrum«),³⁵ vendar ni razvidno, ali naj bi služil poljedelski ali kaki drugačni uporabi.

Posredno kaže na razmerje med velikostjo površine, ki jo je obdelovalec v enem dnevu preoral in tiste, ki jo je v enem dnevu prekopal z motiko, statutarni odlok glede komunalnih dajatev za plodno področje Savudrije. Posesnik je moral plačati od preorane zemlje za vsak oral (ki je v Albucanu meril 18,33 ara) na Savudrijskem letno ob sv. Mihaelu (29. septembra) po 12 denarjev, obdelovalec z motiko pa za vsako »motiko«, ki je — kot rečeno — tedaj merila 2,93 ara, po 2 denarja.³⁶ Dajatev za oral je bila šestkrat tolikšna kot za »motiko«, kar tudi dejansko kar dobro sovпада z znanim razmerjem velikosti obeh omenjenih površinskih enot.

Obdelovalci so na poljskih površinah gojili sočivje (»legumen«) in žitarice. Kot na vinogradniških, so včasih tudi na poljskih površinah rasla posamezna sadna drevesa, hruške, orehi itd.

Vrste žita (»bladum«, ki so krožile v Piranu, so bile različne: pšenica (»blava«, »frumentum«, »triticum«, pira (»spelta«, rž (»sigalla«, ječmen (»orçum«, oves (»vena«, proso (»miglum«, sirek (»surgum«, soržica (»mixtura«, k temu pa še stročnici bob (»faba«) in leča (»lentis«. Kakovost žita so izražali pridevki dober (»bonus«, izvrsten (»pulcer«, čist (»mundus«, »netus«, suh (»sicus«).

Obdelavo polj in pridelavo žita pogosto omenjajo pogodbe o »sodicah«, družabniških dogovorih ob oddaji delovne goveje živine in pogodbe o najemih (»fictus«) take živine. Kadar je bila letna najemnina za živino določena vnaprej, je znašala od 4,5 do 6 starjev (»se/starium« po 83,3 litra oziroma po 70,6 kilograma) žita letno za vola. Žal ne vemo, kolikšen delež od celotnega pridelka je znašala najemnina za vola, in tako tudi ne, kolikšen je bil letni pridelek (žita) od dela z enim volom.

Piranska oblast je v statutu predvidela kazen za tistega, ki bi delal škodo na tujem polju (ali v tujem vinogradu). Vodila je natančen nadzor nad obdelovalnimi

³² Gli statuti 2/XXXV, 31 (1332).

³³ Gli statuti, 3/VI, 6 (1332).

³⁴ VK 8, f. 141 — 1339, 5. 2.; PA — 1349, 4. 1., Piran (dvakrat); Chartularium Piranense II, 199, 200; PA — 1349, 13. 1., Piran.

³⁵ PA — 1298, 14. 5., Piran; Chartularium Piranense I, 224; VK 1, f. 150^v — 1326, 10. 2.

³⁶ Gli statuti, 9/XVI, 14 (1332).

površinami in žitno proizvodnjo. Ni dovoljevala svobodne obdelave žitorodne savudrijske zemlje za posevek žita. Poljedelci, ki so na Savudrijskem sejali žito, so morali javiti, kolikšna je površina s tem posevkom. Pirančani so bili dolžni prijaviti svoj žitni pridelek v osmih dneh po tem, ko so ga pospravili. Budnost in nadzor oblasti nad domačo žitno letino ter prepovedi izvoza piranskega žita³⁷ pa kljub vsem ukrepom nista mogla zagotoviti zadovoljive preskrbe Pirana z domačim žitom. Piran je bil zato primoran žito uvažati. V povezavi z žitaricami sta se v Piranu razvili tudi dve prehrabeni obrti, mlinarska in pekarska.

Travniki (»pratun«) in *pašniki* so v virih omenjeni razmeroma redko, vendar pa za Piran niso bili postranskega pomena. Piranska komuna je vprašanjem pašništva in trave posvečala precejšno pozornost. To kažejo statutarne določbe o mejah pašnih področij za nekatere vrste živine. Zaskrbljenost komunne glede piranskih travnatih površin kaže statutarni odlok, ki prepoveduje kurjenje trave na Savudrijskem. Statut (iz 1307) je tujcem prepovedoval košnjo na Piranskem in določal, da Pirančani ali Sečovljani niso smeli dati ali prodati sena ali trave niti dovoliti košnje nobenemu Izolanu. Isti statut je prepovedoval prodajo sena in trave tudi drugim Istranom, statut iz 1332 pa je s tovrstno prepovedjo zajel vse tujce. Ti dogovori pa vendar niso izključevali nekaterih izjem. Tuji Istrani so mogli (po določilih iz 1307) dobiti piransko travo ali seno s posebnim dovoljenjem podestata, potem ko so prisegli, da potrebujejo seno le za lastne potrebe in da ga ne bodo posredovali Izolanom.³⁸ Ljubosumno varovanje travniških in pašniških površin piranske komunne je bilo očitno naperjeno zlasti proti sosednji Izoli. Zato tudi ne preseneča ostri odziv piranske komunne na kršitve komunalne razmejitve in košnjo trave na piranskem področju, ki so jih zagrešili posamezni Izolani.³⁹ Občasno je prihajalo tudi do sporazumnih rešitev glede skupne paše sosednjih krajev, npr. Pirančanov in Kaštelcev, Pirančanov in Izolanov.⁴⁰ Pašnike, travo in seno je v opisanih primerih komuna obravnavala kot posest mestne skupnosti.

Tovrstna zemljišča pa so bila tudi v privatnih rokah. Komunalni cenilci so večsah pregledovali škodo, ki so jo posamezniki (njih živina) povzročili na tujih, zasebniških travnikih. Določali so višino povračila, ki ga je moral krivec plačati lastniku. Piranski statut je ščitil zasebne pravice do sena in zemljišč z določilom, da ne sme nihče jemati sena s tujega področja in ga nesti domov, po tretjem (večernem) zvonjenju pa tudi z lastnega ne. Količina sena, ki ga je smel posameznik odnesti brez posebnega odobrenja podestata, je bila omejena na 4 svežnje (»faxus«).⁴¹

Orodje za košnjo (»facere herbas«, »segare«) je bila kosa (»falcis«). Seno se nekajkrat omenja kot trgovsko blago.

Piranska komuna je obravnavala večino *gozdov* (»silv/ell/a«, »selvexella«, »boscus«, »matta«) kot komunalno posest. Pridržala si je pravico nadzora in odločanja o uporabi piranskih gozdnih površin. Skušala je ščititi gozdove s statutarnimi prepovedmi sečnje in kurjenja v njih. Prepovedovala je njihovo izrabo v gradbene namene.⁴² Lesa, potrebnega za kurjavo, tesarski in gradbeni material, je

³⁷ Prim. op. 36; ibid. 9/XVIII, XXXVI, XXXVIII, 16, 30 (1332); 7/XXXI.

³⁸ Gli statuti, 3/XXXVI, XXXVII, XXXVIII, 35, 37, 38, 39 (1332); 8/III, IIII, V, VI, XXII, 3, 4, 19 (1332).

³⁹ Izolani niso vselej spoštovali meja s piranskim področjem in so na njem kosili travo. Od tod izvirajo piranski listinski zapisi: PA — 1283, 3.—4. 8., med Piranom in Izolo; PA — 1283, 6. 8., Izola; PA — 1303, 24. 6., Piran; PA — 1303, 25. 6., Izola; Chartularium Piranense I, 173, 174; ibid. II, 9, 10.

⁴⁰ Listina iz 22. 2. 1231, v kateri nekaj Pirančanov v imenu piranske komunne obljublja oglejskemu patriarhu prijateljstvo in zavezništvo, vsebuje določilo o skupni paši Pirančanov in Kaštelcev, prim. A. S. Minotto, Atti e memorie 8, Parenzo 1892, 26—27 (1210, 22. 2. /1231, 18. 2./, Oglej); Gradiivo 5, 537; skupno pašo Izolanov in Pirančanov omenja rzsodba kopskega podestata v ozemelskem sporu obeh komun, prim. PA — 1255, 26. 7., med Piranom in Izolo; Chartularium Piranense I, 94.

⁴¹ Za škodo na zasebnem travniku, prim. VK 2, f. 145 — 1328, 5. 10. Prepoved jemanja sena omenjajo Gli statuti, 8/18 (1332); opozoriti velja, da je izvirnik tega člena piranskih statotov obsežnejši od omenjene objave.

⁴² Gli statuti, 3/XIII, XXXIII, XXXIII, 13, 32, 34 (1332).

na Piranskem primanjkovalo. Zasebne pravice do drevja je ščitil statut s prepovedjo kraje tujega dračja (»sermentes«) in lesa (»lignum«).⁴³

Poleg naštetih vrst sadnega drevja so zlasti ob opisih razmejitev piranskega področja omenjena tudi druga drevesa: posamezni ceri (»cerus«), hrasti (»rossa«), topoli (»opplus«), oskoruši (»sorvarius«). Hrastov (»quercia«, »rover«) in jesenov (»fraxenus«) les se omenjata v zvezi s sodi, včasih pa ob nekaterih kosih lesenega pohištva in drugih predmetih, ki pa so bili večkrat tudi iz orehovine (»nux«) hruševega (»pera«), macesnovega (»larese«) ali topolovega (»talponus«) lesa. Poreklo lesa pa v takih primerih ni naznačeno.

Razen lesa so gozdovi nudili tudi lubje, listje, plodove gozdnih dreves in druge gozdne sadeže, omogočali so pašo nekaterih vrst živine.

Konkretnih podatkov o lovu je v virih malo. Lov omenjajo posamezni dogovori o razmejitvi piranskega in izolskega področja. Izolani niso smeli priti loviti na piransko področje. Pač pa so smeli Pirančani slediti svojemu psu, ki je na sledi za gozdno živaljo zašel na izolsko ozemlje. Divjad, ki jo je pes že držal v gobcu, je smel lovec odnesti s seboj.⁴⁴ Pomanjkljivi podatki o zajcih, o volku, ki je požrl tovrno žival, o kakem lisičjem, veвериčjem kožuhu in hermelinu, pa ne omogočajo podrobnejših zaključkov o lovu in loviščih.

Lastništvo nad agrarnimi nepremičninami

V večjem delu zahodne Istre so Benetke v 13. stoletju izpodrinile svetno oblast oglejskega patriarhata, ki se je na tem področju uveljavil dve stoletji prej proti svojemu predhodniku — gradeškemu patriarhatu. Beneška nadoblast, ki jo je Piran priznal 1283, pa ni imela za posledico posebnih dajatvenih obveznosti, ki bi jih Pirančani dolgovali Benetkam kot višjemu lastniku piranskega agrarnega zaledja.

Lastniške pravice nad agrarnimi nepremičninami na Piranskem so uživale različne skupnosti, tako svetne (piranska komuna) kot cerkvene (od številnih domačih in tujih cerkva, samostanov, verskih bratovščin, do tržaške, kopske škofije in oglejskega patriarhata, ki je na Piranskem ohranil nekaj posesti) ter številni zasebniki.⁴⁵

Med skupnostmi, ki so uveljavljale pravice nad piransko agrarno okolico, velja na prvem mestu omeniti *piransko komuno*. Uživala je dohodke od obdelanih površin na večjem delu piranskega področja. Ti dohodki so bili vpisani v knjigah posebnih uradnikov — kamerlengov in so se poravnavali do sv. Marije (15. avgusta), do sv. Michaela (29. septembra) oziroma do 1. januarja.⁴⁶

Komuni je pripadala letna dajatev (»redditus et /a[f]/fictus«) od vinogradov. na novo obdelanih (vinogradniških?) površin (»pastinatus«) in vrto v številnih piranskih okoliših, od katerih se konkretno omenjajo: roneški rt oziroma piransko področje ob meji z Izolo, dalje Kaverije, Karbonar, Pacug, Fjeso, Piaggio in Portorožu, Liminjan, Nožed, Parecag, Kaštanjol, Gaz, »planum del Archa«, »Moragum« in področje »Omnium sanctorum«.

Piranski komuni so dolgovali letno zakupnino tudi imetniki polj v že omenjenem Gazu in na žitorodnem savudrijskem področju. Zadnje je bilo za Piran tolikšne važnosti, da je našlo prostor v izrecnih določilih piranskih statotov. Kot rečeno so

⁴³ Gli statuti, 3/V, 5 (1332).

⁴⁴ PA — 1320, 11. 8., Izola; Chartularium Piranense II, 38.

⁴⁵ Poleg nekaterih splošnih del o zgodovini Istre, npr. B. Benussi, Nel medio evo, Pagine di storia istriana, Parenzo 1897; idem, L'Istria nei suoi due millenni di storia, Trieste 1924; W. Lenel, Venezianisch-Istrische Studien, Schriften der Wissenschaftlichen Gesellschaft in Strassburg 9, Strassburg 1911; D. Gruber — V. Spinčić, Povijest Istre, Narodni preporod u Istri, Zagreb 1924; G. de Vergottini, Lineamenti storici della costituzione politica dell'Istria durante il medio evo 1—2, Roma 1924—1925; G. de Totto, Feudi e feudatari nell'Istria veneta, Atti e memorie 51—52, Pola—Parenzo 1942, prim. posebej za zgodovino Pirana L. Morteani, Notizie storiche della città di Pirano, Trieste 1886; C. de Franceschi, Origini e sviluppo del comune di Pirano, Atti e memorie 36, Parenzo 1924, XV—LXIII; idem, Prefazione, ibid. 43, Pola—Parenzo 1931—1932, 3—18, ter posebej za lastništvo nad piranskim zaledjem do 1300: M. Pahor, Feudalna posest na piranskem ozemlju do konca 13. stoletja, Kronika (Casopis za slovensko krajevno zgodovino) 29/1981, 1—8.

⁴⁶ Prim. op. 8, 36; ibid. 9/XXVIII, 24 (1332); 10/XII, 10 (1332).

predpisovali, da mora imetnik zemlje plačati za vsak oral pšenice ali drugega žita na tem področju po 12 denarjev letno, za vsako »motiko« pa po 2 denarja.⁴⁷

Komuna je mogla dokaj samostojno in samovoljno postopati s piranskimi oljkami: ob pogodbah o izvozu večjih količin olja so piranski zastopniki lahko zastavili vse piranske oljke kot komunalno premoženje.⁴⁸

Komunalni so bili tudi travniki v Gazu (in) ob Dragonji, dalje večina piranskih gozdičkov, katerih izrabo je narekovala komuna, pa tudi neobdelana zemlja v nekaterih okoliših (omenja se npr. Fažan).⁴⁹

Med področji, ki so dolgovala dajatve piranski komuni, predstavlja posebnost mejno področje Pirana proti Kaštelu in Bujam. Komuna je ta teritorij dodelila novo naselbini, ki se je sprva po tedanjem piranskem podestatu imenovala »villa Badoarie«, kasneje pa je zanj prevladalo ime Albucan. To področje naj bi se načrtno koloniziralo in kultiviralo. Novi kolonisti so bili dolžni v treh letih obdelati dodeljeno zemljo z vnaprej predpisanimi kulturami (vrtninami, vinsko trto, žitaricami, oljkami in drugim sadnim drevjem). Skupaj s Pirančani so lahko uživali savudrijska pašna področja. Prvih šest let niso dolgovali dajatev, kasneje pa so morali plačevati nadrejeni piranski komuni desetino od vsega pridelka (tudi od drobnice), k temu pa še določeno dajatev v žitu: star pšenice in star pire ali ječmena ali ovsna na vsako ognjišče.⁵⁰

Letne dajatve, ki so pripadale piranski komuni od kultiviranih tal, so ji ob finančnih zadregah nudile možnost, da si je opomogla. Svoje vinograde, na novo obdelana zemljišča (za vinograde?) skupaj z zemljo ob njih, v posameznih primerih pa tudi vrtove, je lahko za odškodnino osvobajala letnih komunalnih dajatev. Prvi tak primer zasledimo 1300.⁵¹ Do finančne zadrege, ki je sprožila ukrep množičnih prisilnih odkupov letnih dajatvenih obvez zemljišč do komune, je prišlo ob izgradnji piranskega pristanišča. Ta je bila zaupana tujim mojstrom. Piranu je 1333 primanjkovalo denarja za izplačilo pristaniškega gradbenega mojstra Ognobena. Posebni uradniki so tedaj ocenili vinogradniška zemljišča in posamezne vrtove, ki so dolgovali piranski komuni letne dajatve. Določili so odkupno vrednost teh dajatev. Znašala je 8 liber na 100 liber (»pro quolibet centenario«) ocenjene vrednosti (pridelka od /?/) vinograda. Odkup komunalnih dajatev je bil za užívalce teh vinogradov obvezen.⁵² Taka praksa je sicer za kasnejši čas dokumentirana nekoliko redkeje, vendar pa v raziskovanem obdobju ni več usahnila.

Dajatve od piranskega agrarnega podeželja so pripadale tudi *cerkvenim skupnostim*:

Cerkev sv. Jurija je pobirala štiridesetino (»quartisium«) od proizvodnje piranskih vinogradov in polj. V sporu s koprsko škofijo si je v začetku 13. stoletja uspela zagotoviti desetino od piranske proizvodnje olja. S svojimi dohodki je razpolagala na razne načine. Pravico do štiridesetine za nekatere piranske vinograde je npr. 1255, podelila v zakup (»iure census et livelli«) samostanu sv. Lazarja v Benetkah. Namesto omenjene dajatve ji je letno ob sv. Mihaelu plačeval po 3 libre (po 0,477 kilograma) popra.⁵³ Agrarne nepremičnine (zemljo, oljčna in druga drevesa, npr. kostanje) je imela cerkev sv. Jurija lahko v neposredni lasti ali pa jih je uživala kot fevde: tak je bil npr. primer strunjanske cerkvice in samostana sv. Bassa ter

⁴⁷ PA — 1333, 24. 1., Piran; prim. op. 36.

⁴⁸ Prim. npr. PA — 1230, 7. 5., Piran; Chartularium Piranense I, 76.

⁴⁹ Prim. VK 1, f. 131v — 1325, 19. 12.; VK 8, f. 108 — 1338, 8. 11.; Gli statuti, 3/XIII, XXXIII, XXXIII, XXXV, 13, 32, 33, 34 (1332); VK 2a, f. 102v — 1331, 13. 1.

⁵⁰ Prim. op. 8.

⁵¹ NK 10, f. 23 — 1300, 20. 7.

⁵² Sredi štiridesetih let 14. stoletja (VK 11, f. 64v—65 — 1344, 22. 9., in VK 11, f. 90v—91 — 1345, 25. 2.) srečamo podatek, da je bil odkup (tim. »francatio«) letnih komunalnih obvez vinogradov na Piranskem obvezen. Kdor vinograda ni »osvobodil«, je bil namreč dolžan plačati namesto 8 liber (na 10 liber ocenjene vrednosti vinograda) 20 liber. S komunalnim odlokom iz 30. 1. 1345 (VK 11, f. 79) se je pravica do »osvobojenih« vinogradov vrnila piranski komuni. Posebna uradnika sta take vinograde oddajala v najem na dražbi.

⁵³ Prim. Chartularium Piranense I, 95.

njima pripadajočega agrarnega okoliša. Ta del Strunjana je 1031 oglejski patriarh skupaj z Izolo podaril samostanu gospe sv. Marije pri Ogleju, opatica omenjenega samostana pa je 1211 to posest v Strunjanu podelila v fevd piranski cerkvi sv. Jurija.⁵⁴

Piranskem so imele še bratovščine sv. Marije, sv. Andreja, sv. Janeza Krstnika, »Rose«, samostan sv. Petra »Aurei«, »de Orio« ter tuji samostani: freisinški samostan sv. Andreja, beneški samostani sv. Andreja z Lida, sv. Nikolaja z Lida, sv. Sekunda, samostan in špital sv. Lazarja, pa belinjski samostan in že omenjeni samostan gospe sv. Marije pri Ogleju. Tudi samostan v Rožacu je užival pravice do nekaterih dohodkov na Piranskem. Lastništvo nad agrarnimi nepremičninami na Piranskem so imele še bratovščine sv. Andreja, sv. Janeza Krstnika, sv. Marije, sv. Martina, sv. Mohorja in Fortunata⁵⁵ (naštete so le tiste cerkvene skupnosti, ki se v pregledanih virih konkretno omenjajo).

Freisinški samostan sv. Andreja je prejel posest na Piranskem 1062 s kraljevsko darovnico Henrika IV.,⁵⁶ vendar pa so njegove pravice prešle kasneje na Oglej. Z upadajočo močjo patriarha in z uveljavitvijo beneške nadoblasti v tem delu Istre se je kasneje to lastništvo zbrisalo.

Po velikosti svoje posesti na Piranskem sta izstopala samostan iz Beligne pri Ogleju in samostan sv. Nikolaja z Lida v Benetkah. Prvemu je z darovnico oglejskega patriarha iz 1173 pripadla posest v Seči, Padernu in Spilugoli,⁵⁷ drugemu pa je 1133 z darovnico omenjenega donatorja pripadel žitorodni okoliš sv. Petra na Krasu (Savudrijsko). Na tem področju so živeli in obdelovali zemljo piranski domačini. Piranska komuna kot celota je samostanu sv. Nikolaja za uporabo teh površin plačevala letno zakupnino. Ob sklenitvi zakupniškega razmerja 1318 je bila letna najemnina zanje določena v višini 10 (se)starjev (po 83,3 litra ali 70,6 kilograma) žita, plačljivih ob sv. Mariji (15.) avgusta, v denarju pa je znašala 10 solidov grošev (16 liber).⁵⁸ Star žita je bil torej ocenjen v višini 32 solidov. Sredi in proti koncu tridesetih let 14. stoletja omenjajo viri občutno višjo najemnino: znašala je 18 starjev žita, konec tridesetih let pa je Piran ob žitu dolgoval še dva zajca na leto.⁵⁹ Ali je povišanju zakupnine botrovalo povečanje zakupniškega področja ali je samostan le izkoristil piranske potrebe po žitorodnih obdelovalnih površinah ali pa so spremembo povzročili drugi vzroki, iz zapisov ni razvidno. Vsekakor je bilo to področje za Piran gotovo precej pomembno, saj se je v začetku dvajsetih⁶⁰ in proti koncu tridesetih let 14. stoletja zaradi njega sprl z Bujami, ki jih je tudi privlačil žitorodni okoliš. Piranski zastopnik se je 1338 prišel pritožiti priorju samostana sv. Nikolaja, češ da so se Bujčani polastili dela področja sv. Petra. S tem v zvezi je bil omenjen tamkajšnji žitni pridelek, ki naj bi znašal 200 starjev žita.⁶¹ To je približno dvajsetina do desetina tiste količine žita, ki jo je moral Piran poleg domače

⁵⁴ Prim. Gradivo 3, 87; ibid. 5, 185; Codice diplomatico Istriano, 1211, —, —, Oglej; Chartularium Piranense I, 68.

⁵⁵ Prim. NK 6, f. 20^v–21 — 1290, 20. 4. (cerkev /?/ sv. Lene); PA — 1304, 14. 8.; Chartularium Piranense II, 12 (cerkev sv. Marije »Rose«); NK 6, f. 9–9^v — 1289, 4. 9. (samostan sv. Petra »Aurei«, »de Orio«); Chartularium Piranense I, 1 (freisinški samostan sv. Andreja); NK 2, f. 45^v — 1288, 14. 6. (beneški samostan sv. Andreja z Lida); PA — 1320, 12. 11., Koper; Chartularium Piranense II, 41 (beneški samostan sv. Nikolaja z Lida); A. S. Minotto, o. c., Atti e memorie 8, Parenzo 1892, 17 (1180, —, 10., Rialto), 42 (1235, 21. 4., Rialto) (beneški samostan sv. Sekunda); VK 5, f. 89^v — 1335, 19. 9. (beneški samostan sv. Lazarja); VK 6, f. 132^v–133 — 1336, 16. 10. (špital sv. Lazarja v Benetkah); VK 2, f. 56 — 1328, 29. 5. (belinjski samostan); prim. op. 54 (samostan gospe sv. Marije pri Ogleju); I. Zenarola-Pastore, Atti della cancelleria dei patriarchi di Aquileia (1265–1420), Pubblicazioni della Deputazione di Storia Patria per il Friuli 12, 133 (1332, 14. 3., Viden /samostan v Rožacu/); NK 6, f. 12^v — 1289, 12. 12. (bratovščina sv. Marije); VK 2, f. 106^v — 1328, 7. 8. (bratovščina sv. Andreja); VK 6, f. 151–152^v — 1336, 3. 11. (bratovščina sv. Janeza Krstnika); NK 10, f. 2 — 1290, 5. 2. (bratovščina sv. Martina); NK 2, f. 42 — 1287, 5. 1. (bratovščina sv. Mohorja in Fortunata).

⁵⁶ Chartularium Piranense I, 1.

⁵⁷ PA — 1173, —, —, Oglej; Chartularium Piranense I, 2.

⁵⁸ Catasticum Histrie, Regesto di documenti risguardanti i beni di S. Nicolò del Lido di Venezia in Istria, Atti e memorie 25, Parenzo 1910, (št.) 18. (1133, —, —), (št.) 27. (1318, 26. 6., Sv. Peter na Krasu); PA — 1328, 18. 9., Piran; VK 2, f. 122 — 1328, 18. 9.; Chartularium Piranense II, 13 A (aggiunte).

⁵⁹ PA — 1335, 10. 12., Piran; Chartularium Piranense II, 116; VK 8, f. 53–53^v — 1338, 2. 7.; VK 8, f. 68–68^v — 1338, 31. 8.

⁶⁰ PA — 1320, 5. 8., Piran; Chartularium Piranense II, 37.

⁶¹ VK 8, f. 68–68^v — 1338, 31. 8.; znana letna datatev, ki je bremenila to področje, je znašala manj od desetine navedene letne proizvodnje žita.

proizvodnje letno uvoziti iz drugih dežel za potrebe lastne prehrane. Komuna je plačevanje svojih obvez samostanu včasih zamudila. To je moglo sprožiti obsodbo beneškega sodišča, kamor se je lahko pritožil opat samostana sv. Nikolaja.⁶²

Tržaška in koprška, pa tudi novigrajska škofija so si prizadevale zagotoviti dajatve s piranskega področja. Novigrajski škofiji je v težnjah za razširitev posesti v smeri Pirana uspelo začasno pridobiti štiridesetine v Kaštelu.⁶³ Koprski škofiji so po zanjo neuspelem sporu s cerkvijo sv. Jurija za piransko desetino od olja ostale četrtina desetine za reveže in četrtina desetine za gradnjo cerkva, uživala pa je tudi desetino od savudrijskega teritorija.⁶⁴ Tržaška škofija je od 929 razpolagala s posestjo Siparja, ki je sodil v najožjo piransko interesno sfero, v 14. stoletju pa tudi s Sečovljami.⁶⁵

Posest oglejskega patriarhata, od katerega so v zgodnejšem času izvirale številne odtujitve piranskih tal v korist tujih prejemnikov (npr. že omenjenega samostana gospe sv. Marije in belinjskega samostana pri Ogleju, dalje koprskih de Castov, Momjanskih ipd.), je bila po beneški podreditvi Pirana močno skrčena, ni pa povsem izginila (omenja se npr. patriarhov gozd med Piranom in Kaštelom in njegov travnik v Sečovljah).⁶⁶

Tudi nekateri zasebniki so na Piranskem uživali posest širših področij. Pirančan Artuik je npr. 1061 podaril Kaštel z okolico istrskemu mejnemu grofu.⁶⁷ Koprčanka Lazara je (pred?) 1180 svojo posest v Strunjanu (?) na Piranskem darovala samostanu sv. Sekunda.⁶⁸ Okrog 1210 so Goriški in nato Dandoli uživali desetine v Kaštinjolu in Parecagu na Piranskem.⁶⁹ V Sečovljah, Parecagu, Albucanu in Čedljah so s podelitvami Goriških in patriarha dobili fevde Momjanski, patriarh pa je ofevdil tudi koprške de Caste s posestjo Kaštinjola.⁷⁰ Okrog srede 13. stoletja je imela fevd v Kalčinaru na Piranskem še druga koprška družina Almerigotti,⁷¹ vendar pa so dajatve od številnih vinogradov v Kalčinaru kasneje pripadale De Castom.⁷² V tridesetih letih 14. stoletja, po pravdi med piransko komuno in tržaško škofijo glede posesti Siparja, je tržaški škof to žitorodno področje skupaj s Sečovljami podelil v fevd Benečanu Andreju Dandolu. Sipar je še v istem desetletju prešel v roke koprške rodbine Bratti. V sporu s to družino za posest Siparja piranska komuna ni uspela in je morala konec tridesetih let plačati odškodnino zastopnikom varuhov potomcev te družine.⁷³

Ob teh veleposestvih pa so bile agrarne nepremičnine na Piranskem v rokah številnih *drobnih posestnikov* pestre družbene in poklicne strukture. Zanimivo je, da so dobro četrtino med njimi zavzemale ženske. Njihova pravica do nepremičnin v zakonski skupnosti ni bila zanemarljiva; za poslovanje z nepremičninami je mož pogosto potreboval soglasje svoje žene kot solastnice imetja.

Vzdevek gospod (>dominus«, »ser«, ki označuje pripadnost vrhu družbene lestvice, se pojavlja pri kaki desetini lastnikov piranskih agrarnih nepremičnin, med katerimi sicer srečujemo predstavnike najrazličnejših poklicev: od solinarskega prek obrtnih (mlinarskega, mesarskega, usnjarsko-čevlarskega, krznarskega, tkalskega, krojaškega, klobučarskega, zidarskega, smolarskega, sodarskega, brivskega), gostin-

⁶² VK 8, f. 53—53v — 1338, 2. 7.

⁶³ Prim. M. Pahor, o. c., Kronika 29/1981, 4—5.

⁶⁴ Prim. op. 28; Chartularium Piranense II, 204, 205, 206.

⁶⁵ Prim. Gradivo 2, 376; Codice diplomatico Istriano, 1333, 13. 12., Trst.

⁶⁶ Prim. Monumenti storici pubblicati dalla Deputazione Veneta di Storia Patria, v. 1., Documenti 1, I Libri Commemorativi della Repubblica di Venezia, Regesti 1/2; Venezia 1876, (št.) 309; VK 6, f. 178—178v — 1336, 1. 12.

⁶⁷ Prim. op. 6.

⁶⁸ Prim. A. S. Minotto, o. c., Atti e memorie 8, Parenzo 1892, 17 (1180, —. 10., Rialto).

⁶⁹ Prim. Gradivo 5, 159.

⁷⁰ Prim. Pahor, o. c., Kronika 29/1981, 6.

⁷¹ Prim. Chartularium Piranense I, 92.

⁷² Prim. VK 6, f. 11—66 — 1336, 16. 3.—26. 6.

⁷³ Prim. PA. — 1329, 9. 7., Trst; Chartularium Piranense II, 18 (A); Codice diplomatico Istriano, 1333, 13. 12., Trst; VK 8, f. 80—80v — 1338, 1. 10.

skih (kletarskega, gostilničarskega, gostiščarskega), trgovskega in prodajalnarskega, do komunalnih uslužbencev (vicedom, notar, modrec, glasnik, cenilec, ekonom, kornjušnik, /vojaški/ plačanec, tu naj omenimo še zdravnika in učitelja) in predstavnikov cerkve.

Zasebni posestniki agrarnih nepremičnin na Piranskem so bili večinoma domačini. Piranski statut je dovoljeval, da so tujci (, med katere pa niso sodili Benečani, ki so uživali izjemen položaj,) pridobili nepremičnine na Piranskem le z doto ob poroki ali z dedovanjem. Niso pa jih mogli kupiti, dobiti v dar ali najem.⁷⁴ Ker pa so premožni tujci, ki so nekaj časa živeli in poslovali v Piranu, kaj kmalu postali piranski meščani (»cives«), jih seveda srečujemo tudi med kupci in lastniki agrarne posesti v piranski okolici. Med zasebnimi lastniki agrarnih nepremičnin na Piranskem so tuji došleci predstavljali kako desetino, po poreklu pa so izvirali iz drugih istrskih krajev (Trst, Milje, Koper, Izola, Dvori, Sv. Ivan, Sipar, Umag, Sočerga, Momjan, Buje, Grožnjan, Oprtalj, Motovun, Buzet, Sovinjak, Senjak /?/), iz severnega in severovzhodnega zaledja Istre (Gorica, Prosek, Rodik, Vipava, Pivka, Ljubljana), iz mest ob severozahodni obali Jadrana (Tržič, Oglej, Gradež, Caorle, Portogruaro, Treviso, Benetke, Padova, Chioggia, Monselice), iz Furlanije in tamkajšnjih naselij (Krmín, Viden, Čedad, Humín, Maiano, Ragogna), iz drugih italijanskih krajev (Marostica, Verona, Como, Tortona, Firenze v Toskani, Aquila), iz južnejših krajev obeh obal Jadrana (Šibenik, Dubrovnik, Fano) ter celo s Sardinije.⁷⁵

Kakor srečujemo med posestniki agrarnih nepremičnin na Piranskem tujce, tako so tudi Pirančani večkrat uživali lastništvo nad tovrstno posestjo na tujem (na področju Milj, Kopra, Izole, Sv. Ivana, Umaga, Buj, Grožnjana, Poreča ipd.).⁷⁶

Delež Slovanov je bil med nosilci lastniških pravic v piranskem agrarnem zaledju zanemarljiv; znašal je le kako dvajsetino znanih posestnikov agrarnih nepremičnin.

Tovrstno posest je imelo na Piranskem tudi več članov družine Iudeo; to dejstvo odstopa od tedanjih pravil, ki so v srednjem veku veljala za žide, in postavlja vprašaj nad resničnost židovskega porekla te družine.

Zakupniška razmerja med lastniki in neposrednimi uporabniki agrarnih nepremičnin

Posest agrarnih nepremičnin je neposredno ali posredno predstavljala vir dohodka za njihove lastnike.

Teško bi ugotovili, kolikšen del lastnikov je obdeloval svojo posest sam ali v lastni režiji z najeto delovno silo. Potreba po najeti delovni sili se je pogosto po-

⁷⁴ Gli statuti, 6/XVIII, XX, 19, 20 (1332).

⁷⁵ Prim. VK 2, f. 56 — 1328, 29. 5. (Trst); VK 2a, f. 102 — 1331, 20. 1. (Milje); VK 2a, f. 102^v — 1331, 13. 1. (Koper); VK 2a, f. 116 — 1331, 24. 2. (Izola); Chartularium Piranense II, 73 (Dvori); VK 2a, f. 78 — 1330, 7. 12. (Sv. Ivan); VK 2a, f. 87 — 1330, 28. 12. (Sipar); VK 1, f. 125^v — 1325, 1. 12. (Umag); VK 4, f. 203 — 1334, 21. 1. (Sočerga); PA — 1332, 10. 5., Piran (Momjan); VK 4, f. 39 — 1333, 23. 5. (Buje); VK 2, f. 88 — 1328, 28. 7. (Grožnjan); VK 4, f. 148 — 1333, 22. 12. (Oprtalj); VK 9, f. 102 — 102^v — 1346, 17. 1. (Motovun); VK 2, f. 130^v — 1328, 4. 10. (Buzet); VK 9, f. 91 — 1346, 3. 5. (Sovinjak); VK 2, f. 161^v — 1328, 22. 11. (Senjak/?); VK 9, f. 96^v — 1346, 22. 10. (Gorica); VK 2a, f. 5^v — 1330, 11. 3. (Prosek); VK 2, f. 176 — 1328, 10. 12. (Rodik); VK 8, f. 243^v — 244 — 1340, 30. 1. (Vipava); VK 1, f. 146 — 1326, 26. 1. (Pivka); VK 4b, f. 141 — 1334, 18. 10. (Ljubljana); VK 8, f. 101^v — 1338, 1. 11. (Tržič); prim. op. 66 (Oglej); NK 13, f. 17 — 1303, 21. 10. (Gradež); NK 2, f. 25^v — 1283, 16. 2. (Caorle); VK 9, f. 52^v — 1344, 7. 1. (Portogruaro); VK 1, f. 117^v — 1325, 22. 11. (Treviso); VK 2, f. 213^v — 1329, 29. 1. (Benetke); VK 2a, f. 10^v — 1330, 1. 4. (Padova); VK 1, f. 73^v — 1325, 21. 7. (Chioggia); VK 1, f. 55 — 1325, 2. 6. (Monselice); VK 2, f. 88 — 1328, 20. 7. (Furlanija); VK 2, f. 135^v — 1328, 16. 10. (Krmín); VK 2, f. 182 — 1328, 18. 2. (Viden); VK 2a, f. 113^v — 1331, 26. 2. (Čedad); PA — 1332, 26. 6., Piran (Humín); VK 4b, f. 177^v — 1334, 11. 12. (Maiano); VK 4, f. 58^v — 1333, 28. 6. (Ragogna); VK 4, f. 58^v — 1333, 30. 6. (Marostica); VK 6, f. 215 — 1337, 8. 3. (Verona); VK 2, f. 162^v — 1328, 22. 11. (Como); VK 8, f. 223 — 1339, 9. 11. (Tortona); PA — 1305, 13. 6., Piran; Chartularium Piranense II, 14 (Firence v Toskani); PA — 1332, 27. 11.; Chartularium Piranense II, 80 (Aquila); VK 1, f. 152 — 1326, 9. 2. (Šibenik); VK 2, f. 55^v — 1328, 29. 5. (Dubrovnik); VK 4, f. 199^v — 1334, 20. 1. (Fano); VK 2a, f. 67 — 1330, 1. 11., prim. VK 1, f. 16^v — 1325, 5. 4. (Sardinija).

⁷⁶ Prim. VK 9, f. 24 — 1342, 10. 12. (Milje); VK 2, f. 122 — 1328, 19. 9. (Koper); NK 2, f. 40 — 1286, 24. 11. (Izola); VK 1, f. 27 — 1325, 13. 4. (Sv. Ivan); VK 9, f. 144^v — 1348, 12. 2. (Umag); NK 13, f. 8 — 1302, 19. 8. (Buje); VK 6, f. 89^v — 1336, 21. 7. (Grožnjan; prebivalci Pirana sta kot varuhinji dveh sirot, ki jima je umrl oče — Grožnjancan, prodali posest na Grožnjanskem); NK 6, f. 24 — 1290, 30. 5. (Poreč).

javljala v sezoni (vinogradniških, poljskih) opravil. Posestniki obdelovalnih površin so se takrat posluževali najetih (osebno svobodnih) poljskih delavcev in jih po ustaljenih tarifah nagrajevali za opravljeno delo (»opera«), ki je lahko trajalo nekaj dni.

Taki obdelovalci so se lahko udinjali pri posestnikih zemljišč tudi za določen daljši čas. Predvideno, vnaprej dogovorjeno plačilo za njihovo delo je v teh primerih ob določenem znesku denarja običajno vključevalo tudi hrano in obleko. V takih primerih je pridelek obdelovalnih površin predstavljal neposreden dohodek njihovega posestnika, seveda zmanjšan za nagrado, ki jo je dolgoval najetemu obdelovalcu. Dogovori so od delavca večkrat zahtevali določeno zvestobo do delodajalca, čeprav je pri tem ostajala njegova osebna svoboda v bistvu neokrnjena.

Pogosteje dokumentirano razmerje ob izkoriščanju obdelovalnih površin pa so predstavljali razni načini oddajanja zemljišč v različne zakupe, ki so bili marsikdaj odvisni od načina izrabe tal. Nekateri so bili izoblikovani po načelu družabništva med lastnikom in (osebno svobodnim) zakupnikom. Delila sta si nekatere stroške za obdelavo različnih kultur, tveganje in izgubo ob slabi ter dobiček ob dobri letini, zakupnina pa je predstavljala relativni delež celotnega pridelka.

V drugih, nedružabniških oblikah zakupov je posest lastniku predstavljala le stalni vir dohodka, stroški in obdelava zemljišča ter tveganje v zvezi z njo pa mu niso zadajali skrbi. Najemnina je bila v teh primerih lahko izražena v relativnem deležu pridelka ali v vnaprej določeni količini pridelka, drugih naturalij, delu ali denarju. To je bila obveznost, ki je sodila k posesti in jo je moral poravnati vsakokratni neposredni uporabnik zemljišča, ki je posest užival po pogojnem pravu (»iure conditionis«) za razliko od popolnega lastništva (»iure proprii in perpetuum«) in jo je smel odtujiti le skupaj z obvezami.

Najemi so navadno trajali do deset let, razen libelaričnih, ki so bili običajno sklenjeni za 29 let, potem pa je bila možna obnova dogovora. Libelarični, pa tudi nekateri drugi zakupi so bili v posameznih dogovorih sklenjeni dosmrtno.

Dogovori glede obdelovalnih površin so se bolj ali manj razlikovali glede na vrsto kulture, ki ji je bilo zemljišče namenjeno. Glavne različice so se pojavljale v zvezi z vinogradi, poljskimi površinami, vrtovi, nasadi oljk in drugih sadnih drev. Nekateri dogovori so vsebovali posebna določila za primer vojne nevarnosti.⁷⁷

Najpogostejša oblika zakupa *vinogradov* je bilo oddajanje za določeno število let v obdelavo na spolovinski način (»ad medietatem«). Uživalec je običajno obdeloval vinograd na lastne stroške, pridelek in stroški trgatve pa so se delili na pol med lastnika in obdelovalca. Tako je bil dohodek na obeh straneh odvisen od dejanske letine: lastnik in zakupnik vinograda sta si na spolovinski način delila dobiček ob uspešnih in izgubo ob »suhih« letih. V primeru izgube je krajšo potegnil zakupnik, saj je teoretično mogel ostati celo brez povrnitve sredstev in plačila za delo, ki jih je vložil v obdelavo vinograda. Pri spolovinskem zakupu vinogradov so bile možne prenekatero drugače. Kadar je vinograd od obdelovalca terjal večji trud, da je bil usposobljen za obroditev, je v prvem obdobju zakupa pripadel najemniku večji delež letine ali celo ves pridelek, šele kasneje je prišlo med družabnikoma do enakovredne delitve.⁷⁸ Včasih je lastnik višino svoje udeležbe pri stroških z vinogradom točno določil vnaprej.⁷⁹ Zakupnik (v navedenem primeru sta bila dva) je včasih vnaprej prejel določeno količino vina, v zameno pa je moral kasneje sam poravnati stroške trgatve.⁸⁰ Zanimiv je tudi primer lastnikov, ki sta prodala vino-

⁷⁷ Prim. NK 6, f. 17^v — 1290, 11. 3.

⁷⁸ NK 2, f. 10^v — 1285, 12. 3., omenja spolovinski zakup, sklenjen za tri leta. Najemniku naj bi pripadel ves pridelek prvega leta. NK 6, f. 24 — 1290, 30. 5., pa opisuje zakup za deset let. Najemnik je dobil ves donos vinograda v prvih štirih letih, kasneje pa se je pridelek po spolovinskem načelu delil na pol med lastnika in obdelovalca.

⁷⁹ VK 2a, f. 100^v — 1331, 24. 1., npr. omenja spolovinski zakup, kjer je lastnica prispevala za kritje stroškov 12 grošev letno.

⁸⁰ NK 6, f. 17^v — 1290, 11. 3., omenja dvoletni zakup vinograda, pri katerem sta dobila obdelovalca tri urne (dobrih 240 litrov) vina »ante parte«.

grad (morda ni šlo za pravo prodajo, ampak za zastavo), pa ga potem od »kupca« sprejela nazaj na spolovinski način.⁸¹

Vinogadi pa so se oddajali tudi v drugačne najeme. Lastnik (ali le uživalec najemnine) vinogradniške posesti je od najemnika pobiral dohodek, zakupnino (»reditus«, »/a[f]/fictus«, redkeje »pensio«). Sam ni sodeloval pri kritju stroškov obdelave vinograda, pač pa mu je bil od njega zagotovljen določen dohodek v obliki zakupnine. Najemnik je s tako posestjo lahko precej neodvisno razpolagal. Za lastnika (uživalca najemnine) je bilo bistveno, da je od posesti redno prejemal običajni dohodek. Zanj je bilo postranskega pomena, kdo je bil tisti, ki je neposredno užival njegov vinograd. Tako si namreč moremo razlagati primere, da so uživalci vinograde skupaj z njihovimi obvezami do lastnika s prodajo odtujevali.⁸² Piranski statut⁸³ je izrecno omenjal odtujitev vinogradov, ki so dolgovali dajatev komuni ali posamežni osebi (»spetiali persone«), nedomačinom.⁸³ Na drugi strani je lastnik posesti lahko svoje pravice do pobiranja najemnine dajal v zakup ali se jim odpovedal v korist imetnika vinograda.

Pogoji oddajanja vinogradov so bili lahko različni. Zakupnina je bila včasih določena relativno, glede na dejanski pridelek. Zakupnik je pogosto dolgoval lastniku ob trgatvi urno (80,55 litra) vina za vsake 4 kare (po dobre 3 cente /?/) grozdja (»de quatuor plavstris /cara/ uve nascentis unam urnam vini de nato vino«). Zakupnina je večkrat znašala desetino (»recta decima«). Vabljivo in smiselno, čeprav v virih neposredno nepotrjeno je sklepanje, da sta bili omenjeni najemnini v skladu in da so 4 kari grozdja zadoščali za pridelavo 10 urn vina. Izjemoma je obremenitev vinograda znašala manjši delež pridelka, npr. urno vina na 6 karov grozdja, ali pa večjega: področje Parecaga je dolgovalo dajatev v višini šestine donosa vina.⁸⁴ Kadar je najemnik plačeval zakupnino (v vinu ali denarju) za nazaj, je bila le-ta gotovo odmerjena glede na dejansko višino pridelka. Druge pogodbe pa so najemnino za vinograde določale v fiksni višini vnaprej. Za lastnika je pri tem odpadlo tveganje slabe letine. Prikrajšan pa je bil ob bogatem pridelku, ker ni sodeloval pri delitvi nepredvidenega presežka proizvodnje, ki je pri teh dogovorih v celoti pripadel najemniku. Po drugi strani pa je tak dogovor povečeval tveganje najemnika. Ne glede na višino pridelka, ki ni bila odvisna le od njegove pridnosti, je bil dolžan v vinu, drugih naturalijah (npr. perutnini), delu ali denarju vnaprej določeno zakupnino.⁸⁵ Včasih jo je plačal že ob sklenitvi dogovora in potem sam razpolagal s pridelkom vinograda.

Različice v pogojih zakupov vinogradov so bile včasih povezane tudi z raznovrstnim drevjem (oljke, sadno drevje), ki je neredko raslo v njih. Posebnosti pri oddajanju vinogradov srečujemo v zvezi s premoženjem sirot pod skrbništvom. Varuhi so oddajali njihovo posest v obdelavo. Pri tem so se včasih držali ustaljenih oblik zakupov. Včasih pa so prepustili vinograd v uživanje vinogradniku in se v njegovo korist odpovedali vsakršnemu pridelku.⁸⁶ Nekateri lastniki so vinograde lahko oddali v uživanje v zameno za hrano in obleko (za »itum et vestitum«).⁸⁷ Oba zadnja načina dogovarjanja pa ne razkrivata vseh okoliščin (ev. zadolžitvev ipd.), ki so

⁸¹ VK 2, f. 180^v — 1328, 19. 12.

⁸² Prodajo komunalnega vinograda omenja npr. VK 2, f. 141 — 1328, 28. 10.; za tako usodo posesti samostana v Beligni, prim. npr. VK 5, f. 179 — 1336, 25. 2.

⁸³ Gli statuti, 9/VIII, 7 (1332).

⁸⁴ Predstavniki cerkve sv. Jurija iz Pirana je 1312 podelil Albinu de Puteo v dedni fevd neobdelano zemljo na področju cerkve sv. Bassa, v zameno pa je dobil vinograd na področju Kaverij. V šestih letih naj bi Albin kultiviral zemljišče s trto; od vinograda, ki bi obrodil, naj bi cerkvi sv. Bassa plačeval urno vina na 6 karov grozdja, prim. Chartularium Piranense II, 30; šestino letnega donosa vina v Parecagu so od 1283 pobirali Dandoli iz Benetk, prim. VK 2, f. 110 — 1328, 19. 8.

⁸⁵ NK 2, f. 18 — 1285, 29. 6., omenja, da znaša letna najemnina za vinograd urno vina; VK 4b, f. 177 — 1334, 9. 12., navaja, da letna najemnina polovice vinograda znaša po dve kokoški (»galina«) in goski (»fugacina«); najem vinograda za štiri služnosti (»opere quatuor«) letno omenja Chartularium Piranense I, 186; VK 2, f. 6^v — 1328, 22. 3., pa v enaki zvezi omenja vsoto 4 libre.

⁸⁶ Prim. VK 4, f. 5^v — 1333, 21. 3.

⁸⁷ Tako pogodbo je za svoje vinograde sklenila gospa Blanca, žena Simona Dogle iz Umaga, s svojim nečakom Simonelom, prim. NK 8, f. 2 — 1292, 8. 1.

vplivale nanju. Lastniki so včasih odtujili vinograd z darovnico in si do smrti izgovorili delež letine.⁸⁸

Med tujimi lastniki, ki so v piranskem zaledju oddajali vinograde v zakup je v tridesetih letih 14. stoletja zlasti opazna že omenjena koprška družina De Casto, ki je imela več vinogradov v Kalčinaru. Njen predstavnik Pavel de Casto je med 16. marcem in 26. junijem 1336 prejel 21 urn (okroglih 17 hektolitrov) vina za zakupnino vsaj sedemnajstih vinogradov v Kalčinaru, pri čemer je višina zakupnine za vinograd znašala pol do tri urne vina.⁸⁹ De Casti so za tukajšnje vinograde pobirali najemnino v višini urne vina na 4 kare pridelanega grozdja. Benečan Simon Averniatus se je pri oddaji svojih vinogradov v okolišu Ribila v zakup posluževal drugačnega načina: posest je oddajal »ad fictum vel ad rectam decimam«.⁹⁰ V tem primeru je torej najemnina vinograda znašala desetino pridelka. Beneška družina Dandolo pa je za področje Parecaga pobirala dajatev v vinu, ki je znašala šestino donosa.

Lastniki *poljskih površin* so zemljo včasih obdelovali s pomočjo najete delovne sile. Delavcem so lahko vnaprej plačali za nekajdnevno delo na polju. Blanča, vdova po Rajneriju Peroniju se je tako v drugi polovici julija 1338 sporazumela z Valterjem, sinom Henrika Vitalis, da ji bo v tekočem letu ob primernem času štiri dni z voli oral za sejanje. Za naročeno delo ga je izplačala vnaprej.⁹¹

Dogovori o delovnih razmerjih, kjer se je posameznik udinjal delodajalcu za določen daljši čas, so večkrat omenjali poljska dela. Oktobra 1304 se je na tak način povezal z delodajalcem Slovan Janez (»Ianis«). Njegova enoletna plača je znašala 12 liber, med njegove dolžnosti pa je sodila mlačev žita, od katere je dobil pol »batature«. V tej zvezi verjetno ta izraz pomeni slamo, ki je ostala po mlačvi.⁹²

Pri dokumentiranih najemih polj izostaja zakup »ad medietatem«, ki je bil pri vinogradih najpogostejši. Omembe zakupov polj so nasploh redke; običajno navajajo najemnino v določeni količini žita. Ni razvidno, ali ta predstavlja delež (desetino) predvidenega pridelka. Takega načina so se posluževali zasebniki, da so si z njim zagotovili določeno količino pridelka, se izognili tveganju ob slabi letini, a se tudi vnaprej odrekli nepredvidenim presežkom proizvodnje. Tudi že omenjena zakupnina, ki jo je piranska komuna dolgovala samostanu sv. Nikolaja z Lida za žitorodno področje sv. Petra na Krasu (na Savudrijskem), je bila odmerjena v določeni količini žita oziroma v določeni vsoti denarja, ki se ji je kasneje pridružila še naturalna dajatev dveh zajcev (gl. zgoraj).

Polja, katerih uživanje je bilo povezano z določeno dajatvijo nosilcu lastniških pravic (skupnosti ali zasebniku), so lahko uživalci z obvezami vred odtujili drugim interesentom. Da tak postopek ni vseboval nič protipravnega, dokazuje primer uradne dražbe polja v Gazu, ki je obravnavano kot dolžnikovo imetje, čeprav je bil le-ta dolžan zanj plačevati najemnino piranski komuni.⁹³

Vrtove so verjetno v večini primerov lastniki obdelali sami ali s plačano možno delovno silo. Primeri oddajanja vrtov v najem so redki. V vseh primerih so jih oddajali v zakup zasebniki za dobo več let. Običajno so si dali izplačati letno zakupnino v določeni vsoti denarja, možna je bila poravnava v služnostih (»opera«) ali v kombinaciji denarja in dela. Najemnina se je lahko plačala tudi za več let vnaprej.

Posebnost predstavlja dogovor o najemu vrta v Marčani, po katerem je dolgoval najemnik lastniku poleg denarja in služnosti še določeno količino gnoja. Za-

⁸⁸ Sestra Vecela je 1276 podarila vinograd v Kampolinu samostanu sv. Bassa, do smrti pa si je izgovorila tretjino plodov vinograda, prim. Chartularium Piranense I, 152.

⁸⁹ Prim. op. 72.

⁹⁰ Prim. VK 1, f. 26^v — 1325, 18. 4.

⁹¹ VK 8, f. 55^v — 1338, 24. 7.

⁹² NK 13, f. 21 — 1304, 3. 10.

⁹³ PA — 1333, 24. 1., Piran.

nimiv je tudi dogovor o izjemno dolgi (petnajstletni) oddaji vrta v Piranu v zakup duhovniku piranske cerkve. Poleg najemnine v denarju naj bi letno pel po 40 maš za dušo očeta lastnika vrta. Na najetem zemljišču bi smel postaviti hišo, ki pa bi po preteku dogovora prešla v roke lastnika vrta. Ocenjeno vrednost zgradbe bi moral lastnik vrta povrniti najemniku ali njegovim naslednikom.⁹⁴

Omenili smo že, da so piranski statuti varovali lastništvo nad *oljkami* in njihovimi plodovi. Zemljišča in vinograde z večjim številom oljk so imeli lahko zasebniki, pogosto pa so taka področja pripadala cerkvenim skupnostim. To ni presenetljivo, saj je olje sodilo med nujne cerkvene pripomočke.

Posest zemlje, kjer je raslo oljčno drevo, ni bila nujno povezana z lastništvom nad drevsom. Če sta bila lastnika drevesa in obdelane zemlje, kjer je raslo drevo, različna, je vsakemu od njiju pripadlo pol plodu (oliv).⁹⁵

Podatkov o oddajah zemlje z oljkami v zakup je razmeroma malo. V zakup se je večkrat oddajala cerkvena zemlja z oljčnimi drevesi, privatna pa bolj poredko. Pri oddaji oljk (na vinogradniških tleh) v zakup je večkrat prišlo do družabniškega, spolovinskega dogovora, pri katerem se je pridelek oliv delil na polovico med lastnika in obdelovalca (vinograda in) dreves. Težko bi trdili, da je pri takih dogovorih neposredno vplival hkratni zakup vinogradniških tal, kjer je stalo drevo, »ad medietatem«. Kadar so oljke rasle na vinogradniških tleh, je njihova zakupnina včasih znašala polovico plodu, tudi če se je okoliška vinogradniška zemlja dajala v zakup pod drugačnimi pogoji in ne po spolovinskem načelu. V dveh znanih tovrstnih primerih⁹⁶ je bil zakupnik dolžan vinograd obdelati in plačati od njega najemnino v višini urne vina na 4 kare grozdja, medtem ko mu je od oliv pripadla polovica oliv za delo (»pro laboratura«). Stroški za obiranje oliv (»acoliendum auliva«) so se po izrecnih določilih ene od pogodb delili med obe strani.

Možni so bili tudi drugačni pogoji zakupov oljk. Konec tridesetih let 14. stoletja zasledimo primer oddajanja oljk v Seči, ki so pripadale bratovščini sv. Andreja, v najem. Obdelovalec naj bi od celotnega letnega pridelka dobil relativni delež, ki je znašal četrtno plodov. Trije deli pridelanih oliv bi pripadli omenjeni bratovščini, v enakem razmerju pa bi se delili tudi stroški obiranja plodov. Zanimivo pri tem zakupu je, da ni bil časovno omejen, ampak so bile oljke oddane za zmeraj (»in perpetuum«).⁹⁷ Zakupnina vinograda z oljkami je bila lahko izražena v služnostnih obvezah zakupnika.⁹⁸

Tudi pri *sadnem drevju*, ki je raslo na tujem obdelanem zemljišču, sta si lastnik drevesa in lastnik zemlje drevesne plodove delila na polovico. Za razliko od oljk je smel pri ostalem sadnem drevju sosed odločati o vejah in plodovih tujih dreves, ki so rasla nad njegovo zemljišče in nanj metala senco (gl. zgoraj).

Čeprav je na Piranskem raslo najrazličnejše sadno drevje, pa je primere s posebnimi pogoji oddajanja v zakup zaslediti največkrat v zvezi s kostonji. Kot lastnika oddanih kostonjev sta se pojavljali dve cerkveni skupnosti, cerkev sv. Jurija in bratovščina sv. Martina. Piranska cerkev je za svoje kostonje »de Pesente« 1239 kot najemnino za večni zakup (»fictum vel livellum in perpetuum«) prejemale letno 6 malih denarjev. Po najemnikovi smrti so se 1258 njegova vdova in njegovi dediči v korist piranske cerkve odpovedali temu najemniškemu razmerju.⁹⁹ Bratovščina sv. Martina je svoje kostonje v Seči 1338 oddala za pet let v zakup za vnaprej določeno najemnino v pridelku: znašala je 5 kvart (po 20,83 litra) kostonja letno. Na-

⁹⁴ Prim. op. 31; VK 8, f. 141 — 1339, 5. 2.

⁹⁵ Prim. Gli statuti, 4/XIII, 13 (1332).

⁹⁶ NK 6, f. 6—6^v — 1289, 31. 7.; NK 6, f. 9—9^v — 1289, 4. 9.

⁹⁷ VK 8, f. 205^v — 1339, 3. 10.

⁹⁸ Vinograd z oljkami piranske cerkve sv. Jurija v Nožedu se je oddajal za štiri služnosti letno, in sicer dve v gotovini in dve osebnii (»duas operas in contante et duas operas in gentes«), prim. Chartularium Piranense I, 186.

⁹⁹ Prim. Chartularium Piranense I, 82, 98, 99.

jemniku je bilo izrecno prepovedano sekati na tem področju kostanje, ali drugo sadno drevje.¹⁰⁰

Sadno drevje se nekajkrat omenja v zvezi z zakupi vinogradov. Hkrati z vinogradniškimi zemljišči so bila oddana tudi sadna drevesa na njih. Verjetno se je v primerih, ki ne navajajo izrecnih pogojev zanje, najem dreves v vinogradih ravnal po načinu (običajno spolovinskega) zakupa vinogradniškega zemljišča. Konkretni omembi spolovinskih zakupov vinogradov z drevesi (v enem primeru figovimi) vred omenjata dogovora iz 1326 in iz 1333. Plodove (in stroške trgatve) sta si pogodbenika enakopravno delila.¹⁰¹ Posamezni dogovori so lahko vsebovali tudi drugačna določila. Ob spolovinskem zakupu vinograda 1329 je pogodba vsebovala določilo, da mora najemnik na lastne stroške sušiti fige. Od njih si je smel pridržati tri dele, enega pa je moral oddati.¹⁰²

Živinoreja¹⁰³

Vrsta dobrin, ki jih za prehrabene in obrtne potrebe nudi živina (od mleka, skute, sira, mesa, do volne, kože in rogov), je povsod, kjer so bili zanjo pogoji, uvrstila živinorejo med pglavltvne gospodarske panoge. Piranski okoliš tu ni predstavljal izjeme.

Na Piranskem so ob prevladi drobnice, ovac in koz, gojili tudi govedo, vole, krave, junce in teleta, pogosto se omenjajo osli in tovarna živina, redkeje svinje. Pirančani so tedaj poznali konje dveh vrst: vojaške, ki so se uporabljali za potrebe »paysenatici per terra Ystrie«, za potrebe ljudske vojske, ki jo je imela na skrbi komuna; ti konji so bili verjetno precej večji, predvsem pa mnogo dražji od običajnih, delovnih konj. Redkeje kot živina se omenjajo perutnina, čebele in psi.

V srednjem veku še niso poznali hlevske, ampak samo pašno živinorejo. Na Piranskem so pogoje za pašo predstavljali skupni in zasebni travniki, pašniki in gozdovi ter začasno neobdelane, plodne površine v zaledju Pirana, zadostna količina sladkovodnih voda, ki so omogočale napajanje živine, živinoreji pa je bila naklonjena tudi tamkajšnja blaga klima. Na Piranskem verjetno ni bilo prav v izobilju hrane za živino. Od tod izvira komunalna skrb za pašne površine, ki jo predstavlja več določil piranskih statotov: ti so na eni strani varovali domače pašne površine in krmo pred tujci, na drugi strani pa so skušali preprečiti škodo, ki bi nastala na travnatih tleh zaradi malomarnosti, pri čemer so ščitili tudi zasebne pravice do travnikov in sena (gl. zgoraj). Pirančani so se včasih sporazumeli s sosedi (Izolani, Kaštelci) glede skupne paše.¹⁰⁴

Znotraj komunalnega teritorija je bila površina piranskih pašnih področij omejena: za pašo živine je bila neprimerna ožja mestna naselbina, živina pa se tudi ni smela pasti po drugih, intenzivno kultiviranih tleh (npr. v vinogradih, vrtovih, na poljih, dokler pridelek še ni bil pobran). Živina je na obdelanih površinah večkrat povzročala škodo. V takih primerih je bil njen lastnik dolžan posestniku zemljišča nadoknaditi ocenjeno, nastalo škodo v naturalijah (vinu, žitu) v času pobiranja pridelkov, komuni in prijavitelju pa je dolgoval globo v denarju ali celo v glavah drobnice. Globa, ki jo je predvideval statut iz 1332 za škodo na obdelanih površinah in v vrtovih v »val Marage«, Marčani, v ožjem piranskem »castiru«, na pokopališču pri cerkvi sv. Jurija in na Puntii, je znašala več kot običajna kazen za škodo na obdelanih zemljiščih. Kot smo že omenili, je perutnino, ki je zašla na tuj vrt in tam povzročila škodo, smel lastnik vrta »pravično« kaznovati (pokončati in jo vreči na javno pot). Izven ožjega mesta je komuna prepovedovala postavitve oborov za živino pri cerkvi sv. Lovrenca na Savudrijskem.

¹⁰⁰ VK 8, f. 75 — 1338. 29. 9.

¹⁰¹ VK 1, f. 162v — 1326. 27. 2., in VK 4, f. 153v — 1333. 5. 12.

¹⁰² VK 2, f. 220 — 1329. 5. 2.

¹⁰³ Prim. op. 3, zlasti poglavje V. Novak, 17. Živinoreja, 343—394; gl. še literaturo o živinoreji pod op. 4, dalje R. Ložar, Živinoreja, Narodopisje Slovencev 1, Ljubljana 1944, 144—179.

¹⁰⁴ Prim. op. 40.

Dotatne omejitve so bile znotraj piranskega območja postavljene glede na pašo različnih vrst živine. Pirančani niso smeli imeti svinj v Piranu niti na Savudrijskem (od Padne proti Savudriji). Pač pa so jih lahko imeli onstran Dragonje (»flumen de Saçolis«) od Padne proti Albucanu. Tudi vzdrževanje kozlov in koz na ožjem mestnem območju je bilo strogo omejeno. Lastniki so jih morali imeti po hišah (!) in jih niso smeli pošiljati na pašo. Do neke mere so predstavljali izjeme mesarji, ki so Pirančane preskrbovali z mesom zaklanih živali.¹⁰⁵

Živinorejska tehnika

Podrobnejši podatki o tehniki tedanje živinoreje so izjemno redki. Živinoreja je bila tedaj ekstenzivna, pašna. Dovolj blaga klima je živini v piranskem zaledju omogočala letošnjo pašo na prostem. Drobnica je nočfla v posebnih oborih, »curia«, »mandria«, »retentum«. Oskrbovalec ji je moral pripraviti veje (»facere frondas«) in polagati slamo (»ponere palas«). V zvezi s svinjami smo (za njihovo prehrano?) naleteli na omembo sirka oziroma otrobov.¹⁰⁶ V zvezi z drobnico se v posameznih primerih omenja sirjenje in sirarna (»casaria«).

Piranski živinorejci so največkrat živeli zunaj ožje mestne naselbine, običajno na področju Albucana, Kaštinjola, Sečovelj in Savudrije. Piranska živina se je redko pasla in uporabljala za delo na področju sosednjih krajev: Siparja, Umaga, Lovrečice, Novigrada, Buj in Brtonigle.¹⁰⁷ Nekateri dogovori so predvidevali, da naj bi se v primeru vojne nevarnosti živina umaknila na varno v Sečovelje, Koper, Trst ali drugam.¹⁰⁸ Taki podatki dajejo slutiti, da gibanje piranske živine ni bilo omejeno z okvirom piranskega komunalnega področja. Pač pa so Pirančani redko pasli in uporabljali na Piranskem za delo živino od drugod (iz Kaštela, Umaga, Oprtalja).¹⁰⁹

Iz kasnejšega časa obstoje podatki o letni paši istrske živine, ki so jo pastirji gnali iz Istre v zaledje v času med sv. Jurijem (24. aprila) in sv. Mihaelom (29. septembra), medtem ko je bila Istra področje zimske paše za živino iz zaledja. Čeprav je bila morda taka transhumantna paša običajna že tudi v času, ki ga raziskujemo, pa v pregledanih virih o tem ni najti podatkov.

Vrste živine, ki so se pojavljale v tedanjem piranskem okolišu, smo že omenili. Številčno stanje glav različnih vrst živine, ki jih po posameznih letih omenjajo (skromni) viri v lasti Pirančanov ali v njihovi oskrbi in uporabi na Piranskem, prikazuje tabela.

V pojasnilo k tabeli moramo dodati, da je živina v njej navedena le k tistim letom, v katerih se konkretno (prvič) omenja, čeprav naj bi npr. nekateri dogovori v zvezi z njo trajali več let in je bila življenjska doba živine daljša od enega leta. Tabela tudi ne navaja podatkov o živini, pri kateri ni navedena vrsta, ampak se zanjo omenja le splošni naziv (»bestie«). K letu 1291 se omenja goveja živina, k letu 1337 pa kože in osli, katerih število ni znano in jih zato tabela ne zajema. Pri trgovanju z različno živino se včasih omenja vsota, ki jo je moral plačati kupec prodajalcu, ni pa navedeno konkretno število glav živine, ki je zamenjala lastnika. V takih primerih navaja tabela domnevno število glav živine, ki bi jih glede na znano ceno posamezne glave živine kupec mogel dobiti za svoj denar.

V sodobnih statističnih prikazih je glava drobnice vredna desetino, prašič pa petino glave goveje živine. Prenos današnjega vrednotenja v tisti čas pa bi mogel

¹⁰⁵ Prim. op. 32; *ibid.*, 4/VII, VIII, 7, 8 (1332); 8/V, VI, VII, XXII, 4, 19 (1332); 3/XXXVII, XXXVIII, 37, 38 (1332).

¹⁰⁶ VK 8, f. 149^v — 1339, 12. 3.

¹⁰⁷ Prim. NK 1, f. 15 — 1282, 6. 3.; D. Mihelič, Najstarejša piranska notarska knjiga (1281—1287/89). SAZU, Viri za zgodovino Slovencev 7, Ljubljana 1984, (št.) 200 (Sipar); NK 2, f. 29^v — 1285, 27. 12. (Umag); VK 5, f. 76 — 1335, 27. 8. (Lovrečica); VK 8, f. 149^v — 1339, 12. 3. (Novigrad); NK 1, f. 14 — 1282, 13. 10.; D. Mihelič, o. c., SAZU, Viri za zgodovino Slovencev 7, Ljubljana 1984, (št.) 196 (Buje); VK 2, f. 99 — 1328, 2. 8. (Brtonigla).

¹⁰⁸ VK 6, f. 153—153^v — 1336, 25. 11.; VK 7, f. 40^v—41 — 1337, 11. 5.

¹⁰⁹ Prim. Chartularium Piranense I, 131 (Kaštel); VK 2, f. 39 — 1328, 6. 5. (Umag); VK 8, f. 45^v—46 — 1338, 29. 6. (Oprtalj).

RAZŠIRJENOST RAZLIČNIH VRST ŽIVINE OD 1280 DO 1340

	Drobnica	Govedo	Osli	Tovorna živina	Konji	Svinje
1281	60					
1282		2			1	
1283	35					
1284		1				
1285	91		1			
1286						1
1290		1				
1292		3				
1293		3				
1294	14					
1295	419				1	
1296					7	
1298		6				
1304		1				
1305	38	1				
1311		1		2		
1320		12				
1325	856	49	3	3	4	29
1326	146	10	1			
1328	1342	66	6	8	5	9
1329	12	11	1	1	2	
1330	704	107	4	3	9	6
1331	126	2		1	2	
1332	2	1				
1333	208	3	3			
1334	408	19	2	1		1
1335	392	27	2		1	
1336	120	43				
1337	616	29	1			
1338	535	8	2		1	
1339	445	29				7
suma	6569	435	26	19	33	53

biti napačen, saj je imela drobnica tedaj večji pomen kot danes. Zadostitvi prehrabnenih in oblačilnih potreb prebivalstva je služila prvenstveno drobnica, goveja živina pa nekoliko manj. Govedo so tedaj v večji meri kot za prehrano uporabljali za delo, oranje, vleko, tovorjenje. Ob primerjavi tedanjega pomena goveda in drobnice se moramo tudi zavedati, da je bila goveja živina tedaj bistveno manjša kot danes.

Lastništvo nad živino

Kot lastniki živine se običajno omenjajo zasebniki, vendar pa vzreja živine na Piranskem ni bila neodvisna od nekaterih skupnosti, bodisi svetnih kot piranska komuna ali cerkvenih (npr. piranska cerkev).

Piranska komuna je imela za potrebe ljudske vojske stalno na razpolago določeno število konj. Dolžnost vzdrževanja teh konj in službovanja z njimi je letno zaupala posameznim Pirančanom. Komuni so pripadale tudi nekatere dajatve od živine: prebivalci nove, načrtno kolonizirane naselbine Albučan naj bi matični piranski komuni plačevali desetino od drobnice.¹¹⁰

Nekatere *cerkvene skupnosti* so za svoje potrebe razpolagale z lastno živino.¹¹¹ K temu pa je piranska cerkev poleg oljne desetine štela med svoje dohodke, ki naj bi ji pomagali vzdrževati reveže in graditi cerkve, tudi tim. »decimam vini, frumenti

¹¹⁰ Prim. op. 8.¹¹¹ Prim. Chartularium Piranense I, 223.

et animalium et aliarum rerum« (desetino vina, žita, živine in drugih stvari).¹¹² Četrtni desetine za reveže in za gradnjo cerkva sta bili po končni razsodbi že večkrat omenjenega spora za oljno desetino med piransko cerkvijo in koprsko škofijo dosojeni koprskemu škofu.

Med zasebnimi lastniki živine srečujemo nekaj predstavnikov gosposke (»ser«, »dominus«), katerih delež je znašal približno desetino vseh lastnikov živine. S tovrstnim lastništvom so se ponášali številni pogodbeniki iz »sodic« tj. družb, ki so bile sklenjene v zvezi z vzdrževanjem in delom z živino. Med lastniki živine so bili tudi posamezni obrtniki (predstavniki mesarske, usnjarsko-čevljarške, zidarske, sodarske stroke), tu in tam kak trgovec in prodajalnar, več notarjev, nekateri javni uradniki in upravitelji (kapitan, gastald), predstavniki cerkve, pa tudi služabnik.

Zasebni lastniki živine so bili večinoma domačini, vendar pa je delež tujih prišlekov znašal med njimi kar dobro četrtno. Bili so iz drugih istrskih krajev kot Trst, Kopen, Izola, Rožari, Pomjan, Popetre, Sipar, Umag, Lovrečica, Novigrad, Sočerga, Momjan, Buje, Brtonigla, Šalež, Rašpor, Oprtalj, Motovun, Buzet, Vižinada, Zamask, Pazin, Žminj, Svetvinčenat, Labin, Barban, Vodnjan, Pula, Sv. Mihael (?), iz krajev Sobonje, Pasjak, Reka, iz istrskega zaledja, ki so ga v tej zvezi predstavljali Prosek, Gorica, Vipava, Senožeče, Ljubljana ter »pars Hunie«. Živino so imeli in se z njo ukvarjali prišleki iz Furlanije ter Humina in Maiana in iz nekaterih drugih italijanskih krajev, npr.: Pelestrina, Benetke, Verona, Firenze v Toskani.¹¹³

Delež Slovanov, ki se omenjajo kot lastniki oziroma oskrbniki živine, ni bil izrazito velik, a tudi ne prav majhen. Znašal je dobro sedmino vseh posameznikov, ki jih srečujemo v opisani vlogi.

Z živinorejo se je tedaj na Piranskem ukvarjalo tudi več članov družine Iudeo. Tudi to potrjuje že omenjeni dvom v židovsko poreklo te družine.

Zakupniška razmerja med lastniki in oskrbniki živine

Nedvomno je precejšen del lastnikov sam pasel in oskrboval svojo živino, vendar pa zapisi poročajo predvsem o tistih, ki so živino pod določenimi pogoji prepuščali v vzrejo in uporabo drugim oskrbovalcem. Pri teh pa ni šlo za najete, plačane pastirje v sodobnem smislu besede. Ob oddaji živine v vzrejo in uporabo se je na Piranskem izoblikovalo nekaj stalnih oblik pogodbenih razmerij.

Živina se je največkrat oddajala po načelu družbe, imenovane »socida«.¹¹⁴ Povezovala je lastnika živine (»patronus«) in osebno svobodnega oskrbnika živine (»socialis«). Prvi je v družbo vložil živino, drugi pa svoje delo: skrb za živino in po potrebi delo z njo. Oskrbnik živine ni imel značaja plačanega uslužbenca ali najemnika z določeno plačo, ampak je bil v družbo vključen kot družabnik. Nagrado za njegovo delo je predstavljal delež dohodka socide. Pri tem je šlo za donos

¹¹² Prim. Chartularium Piranense I, 53, 65.

¹¹³ VK 11, f. 23^v — 1344, 25. 5. (Trst); VK 1, f. 5 bis — 1325, 13. 3. (Koper); VK 2a, f. 58^v — 1330, 16. 9. (Izola); VK 2, f. 113 — 1328, 28. 8. (Rožari); VK 1, f. 74 — 1325, 21. 7. (Pomjan); VK 2, f. 120 — 1328, 11. 9. (Popetre); NK 10, f. 17 — 1293, 25. 1. (Sipar); VK 1, f. 133^v—134 — 1325, 24. 12. (Umag); VK 5, f. 76 — 1335, 27. 8. (Lovrečica); VK 8, f. 149^v — 1339, 12. 3. (Novigrad); VK 7, f. 140^v—141 — 1337, 17. 11. (Sočerga); VK 2a, f. 64 — 1330, 29. 10. (Momjan); VK 1, f. 150^v — 1326, 10. 2. (Buje); VK 2, f. 99 — 1328, 2. 8. (Brtonigla); VK 4, f. 222 — 1334, 14. 2. (Šalež); VK 1, f. 89 — 1325, 26. 8. (Rašpor); VK 2a, f. 90^v — 1331, 1. 1. (Oprtalj); VK 11, f. 13^v — 1344, 5. 4. (Motovun); VK 1, f. 144^v—145 — 1326, 26. 1. (Buzet); VK 8, f. 149^v — 1339, 12. 3. (Vižinada); VK 4b, f. 216 — 1335, 5. 2. (Zamask); VK 2a, f. 27^v — 1330, 31. 5. (Pazin); VK 2a, f. 58 — 1330, 15. 9. (Žminj); VK 4, f. 92^v — 1333, 19. 9. (Svetvinčenat); VK 4b, f. 179 — 1334, 12. 12. (Labin); VK 2, f. 181 — 1328, 21. 12. (Barban); PA — 1294, 30. 10. Chartularium Piranense, 218 (Vodnjan); VK 2a, f. 52^v — 1330, 26. 8. (Pula); VK 1, f. 47 — 1325, 19. 5. (Sv. Mihael/?); VK 1, f. 158^v—159 — 1326, 16. 2. (Sobonje); VK 2, f. 75^v — 1328, 30. 6. (Pasjak); VK 1, f. 100 — 1325, 13. 10. (Reka); VK 2, f. 124^v — 1328, 29. 9. (Prosek); VK 2a, f. 52 — 1330, 15. 8. (Gorica); VK 2, f. 101^v—102 — 1328, 7. 8. (Vipava); VK 1, f. 82 — 1325, 10. 8. (Senožeče); VK 1, f. 127^v — 1325, 12. 12. (Ljubljana); NK 9, f. 1^v — 1295, 29. 5. (»pars Hunie«); VK 1, f. 42^v — 1325, 13. 5. (Furlanija); VK 2, f. 120^v — 1328, 12. 9. (Humina); VK 2a, f. 23 — 1330, 24. 5. (Maiano); VK 5, f. 59 — 1335, 9. 7. (Pelestrina); VK 4, f. 48 — 1333, 7. 6. (Benetke); VK 2, f. 132 — 1328, 9. 10. (Verona); NK 9, f. 1^v — 1295, 29. 5. (Firence v Toskani).

¹¹⁴ Prim. D. Mihelič, Socida v Piranu od 1280 do 1340, Slovensko morje in zaledje 2—3, Koper 1979, 63—78.

in dobrine, ki jih daje živina, ter za dohodek od oskrbnikovega dela z (delovno, vlečno) živino. Količina pridobljenih živinorejskih dobrin je bila odvisna od oskrbnikove skrbnosti, še bolj pa od naravnih lastnosti in reprodukcije živine. Pač pa je bila oskrbnikova marljivost pglavitnega pomena pri raznovrstnem delu z živino.

Med patroni, ki so svojo živino dajali v socido, je bila kar dobra četrtina predstavnikov gosposke, nekaj notarjev, posamezni trgovci in predstavniki usnjarsko-čevljarke stroke. Tujci oziroma doseljenci so med patroni predstavljali osmino (iz krajev Trst, Koper, Umag, Maiano, Benetke, Verona, Firenze), delež Slovanov pa je bil med patroni zanemarljiv.

Bistveno drugačna je bila struktura socialisov, ki so sprejemali živino v oskrbo in za delo. Med njimi ni bilo gospodov, edini poklic, ki se omenja ob katerem od njih, je bivši sluga. Med socialisi je bila večina (dobra polovica) doseljencev iz krajev Koper, Rožari, Pomjan, Popetre, Sipar, Umag, Lovrečica, Novigrad, Sočerga, Momjan, Buje, Brtonigla, Šalež, Rašpor, Oprtalj; Motovun, Buzet, Vižinada, Zamask, Pazin, Žminj, Svetvinčenat, Labin, Barban, Sv. Mihael (?), Sobonja, Pasjak, Reka, Vipava, Senožeče ter iz pokrajin »pars Hunie« in Furlanija. Med naštetimi kraji se v taki zvezi pogosteje omenjajo zlasti Sipar, Umag, Buje, Brtonigla, Žminj, Barban ter Vipava. Naštetni kraji kažejo, kje so bila področja, ki so dajala izkušene živinorejce, poljedelce (ki so uporabljali živino za delo), pa tudi tovarnike.

Socide se dotika tudi več določil piranskih statutov. Pirančanom je bilo prepovedano v Piranu sklepati socide s tujci. Tudi za nove doseljence Albucana so glede tega veljale podobne omejitve kot za piranske domačine. Statuti so prepovedovali socialisom iz sosednjih Buj ter iz tujcem pripadajočih Siparja in Kaštinjola, da bi prišli in delali na piranskem področju. Pač pa so smeli v svojem domačem okolišu oskrbovati piransko živino in z njo delati. Siparčani in Kaštinjolci so lahko prišli na piransko komunalno področje in tam delali Pirančanom za denar (ne pa za naravne dobrine, za katere so bili Pirančani sami zainteresirani). Glede socid z žitom, ki so jih Benečani in Istrani sklepali na področju beneške Istre, je odločal tudi beneški veliki svet.¹¹⁵

V socide so lastniki, izjemoma pa tudi socialisi, dajali govejo živino (običajno mešano po spolu in starosti), drobnico, prašiče, tovrno živino, pa tudi panje s čebelami. Včasih je bil del (navadno goveje) živine vključen v družbo naknadno. Patron je včasih ob goveji živini vložil v družbo tudi plug in voz za delo, socialis pa je lahko prispeval del obdelovalnega zemljišča. Kot dopolnilo družb z večjo živino se je pojavljala tudi perutnina (kure, gosi), ki jo je smel na stroške patrona nabaviti in oskrbovati socialisi.

Družbe so običajno trajale več (do pet) let. Socialis je ta čas na lastne stroške skrbel za živino, z vlečno in tovrno živino pa je tudi delal (oranje, vleka, tovarjenje). Navadno je pasel in delal na že omenjenih pašnih področjih na Piranskem (Albucan, Kaštinjol, Sečovlje, Savudrija), posamezni socialisi pa so piransko živino odpeljali na pašo in delo v svoja domača okolja izven Pirana: na področje Siparja, Umaga, Lovrečice, Novigrada, Buj in Brtonigle.¹¹⁶ Posamezni dogovori konkretno omenjajo socide Pirančanov na področju Pirana, Umaga in Lovrečice.¹¹⁷ Zapisi o socidah so včasih za primer vojne nevarnosti predvideli selitev živine v Sečovlje, Koper, Trst ali drugam na varno.¹¹⁸ Izjemoma se je v okviru poslovanja socid na Piranskem pasla in izkoriščala tudi živina od drugod (iz Umaga).¹¹⁹

Delitev različnih stroškov, tveganja in škode ob izgubi ali obolenosti živali na eni strani ter delitev dohodka socide med stranki na drugi sta bili tisti, ki sta opisanemu tipu dogovorov dajali njegov bistveni značaj. Nekateri dogovori so pred-

¹¹⁵ Prim. Gli statuti, 9/XL, XLI, XLII, 33 (1332); za Albucan, prim. op. 8; glede sklepov beneškega velikega sveta, gl. Minotto, 192 (1299, 21. 2.).

¹¹⁶ Prim. op. 107.

¹¹⁷ Prim. VK 2a, f. 15 — 1330, 28. 4.; VK 8, f. 240 — 1340, 13. 1.

¹¹⁸ Prim. op. 108.

¹¹⁹ VK 2, f. 39 — 1328, 6. 5.

videvali delitev stroškov za gradnjo oborov za drobnico med družabnika, pri delovni goveji živini pa stroškov za nabavo semena, s setvijo, žetvijo, mlačvijo. Živino, ki je brez socialisove krivde poginila v kratkem roku neposredno po sklenitvi pogodbe o sociidi, je nadoknadil lastnik. Žival, ki je poginila po preteku takega roka po krivdi oskrbnika, njegovih sorodnikov ali zastopnikov, je moral nadoknaditi socialis. Če pa izgube živali ni zakrivil oskrbnik ali kdo od njegovih, sta škodo krila oba družabnika v enakem razmerju kot donos od socide. Dohodek socid z različnimi vrstami živine se je med družabnika delil različno. Pri drobnici, kravah in teletih sta patronu običajno pripadali dve, socialisu pa ena tretjina prirastka in ostalih dobrin, ki jih je letno dajala živina v sociidi. V enakem razmerju se je po koncu trajanja dogovora delila vsa živina v družbi z živim prirastkom vred. Kadar so bili med govejo živino v sociidi tudi voli, s katerimi je oskrbnik z odobritvijo lastnika delal (oral, vlekel, tovoril), se je dohodek socide navadno delil med obe stranki na polovico: z dodatno vloženim delom si je oskrbnik k običajnemu tretjinskemu deležu prisluzil še šestino donosa od živine. V dogovorih o družbah z delovno govejo živino se je včasih patron zavezal na lastne stroške preskrbeti dodatnega volarja. V takih primerih je socialis prejel le četrtino letnega in končnega donosa in živine, torej le polovico svojega običajnega deleža v takih družbah. Dogovori o socidah z delovno govejo živino pa so pogosto določali stalno višino letnih dajatev v žitu (sočivju), ki jo je socialis dolgoval lastniku. Posebnost predstavlja dogovor, po katerem je socialis letno dolgoval lastniku delovne živine žito in plovilo z lesom.¹²⁰ Tudi pogodbe glede tovrne živine so za obe strani predvidevale sprotno in končno delitev proizvodov, ki so izhajali iz živine same in iz oskrbnikovega dela z njo. Socide s svinjami, ki niso nudile toliko stranskih dobrin kot drobnica in krave, so običajno predvidevale letno in končno delitev živali med družabnika na polovico, včasih pa so celo zagotavljale socialisu več kot polovico dohodka. Vrh té si je namreč včasih izgovoril pujska in par sandal.¹²¹ Enakovredna delitev dohodka med stranki, sporazum »ad medietatem«, se je uveljavil tudi v socidah s čebeljimi panji ter pri perutnini, ki so jo včasih vključevale socide z večjo živino. V posameznih pogodbah sta se včasih partnerja sporazumela o različnih pogojih razdeljevanja donosa živine v družbi, npr. posebej za delovno živino, posebej za krave s teleti. Izjemoma je bila predmet socide mešana živina: ovce in govedo.

Nekatera posebna določila, ki so jih vsebovale tovrstne pogodbe, so omejevala socialisa, mu prepovedovala predčasno prekinitve pogodbenega razmerja, mu branila, da bi poleg patronove prevzel v oskrbo še drugo živino, natančno so določala pašna področja, kjer se je smel z živino gibati, mu prepovedovala samovoljno prodajo, zastavo ali zakol živali, niso dovoljevala sirjenja mleka brez odobrenja lastnika živine, dogovori pa so včasih vsebovali tudi prepoved kockanja, ki je zadevala socialisa. Na drugi strani tudi patron ni smel predčasno prekiniti družabniškega razmerja in vzeti živine iz družbe, ampak je po določitih nekaterih pogodb v takih slučajih dolgoval družabniku del živine. Dogovori so izjemoma dopuščali lastniku svobodno odločitev o prekinitvi družbe, vendar je imel v takem primeru socialis ves čas trajanja pogodbe pravico do dela živine v družbi. Lastnik je v posameznih primerih mogel prodati živino, ki jo je imel v sociidi. Ni videti, da bi ob tem prišlo do prekinitve družabniškega razmerja, čeprav se je s prodajo živine njen lastnik oziroma patron v sociidi zamenjal ne glede na socialisa, ki je živino oskrboval. Posamezni dogovori so za socialisa predvidevali relativni delež od izkupička za živino, ki bi jo prodal lastnik.

Drugi tip dogovorov glede živine, ki kaže nekatere sorodnosti s socio, je bil najem, »fictus«.¹²² Tudi ta je povezoval lastnika in oskrbovalca — najemnika živine.

¹²⁰ VK 2, f. 245v — 1329, 6. 3.

¹²¹ Prim. op. 106.

¹²² Prim. op. 114.

Med lastniki živine, ki se omenjajo v taki zvezi, je bilo nekaj predstavnikov gosposke, tu in tam kak notar ter predstavnik usnjarsko-čevljarске obrti. Slaba petina jih je bila tujega porekla (iz Buj, Humina, Maiana).

Med najemniki živine ne srečujemo gospodov ali predstavnikov drugih poklicev. V dobri četrtini primerov so bili to došleci iz Siparja, Umaga, Buj, Svetvinčenta, Furlanije, pri slabi tretjini pa smemo domnevati slovansko poreklo.

Predmet fikta je bila (delovna) goveja živina. Običajno je bila mešana po spolu in starosti, ali pa so bili v najem vključeni sami voli.

Taki dogovori so se navadno sklepali za več (pet) let. Najemnik naj bi ta čas na lastne stroške vzdrževal živino in z njo delal. V času sklepanja dogovora in prejema živine so najemniki pogosto živeli v Albucanu, redkeje v Sečovljah. Gotovo sta bili to tudi glavni področji njihovega živinorejskega udejstvovanja.

Pri delitvi tveganja in izgube za poginulo žival, pa tudi pri razdeljevanju živine ob koncu dogovora, je pri fiktu prevladal družabniški način, običajen za *socido*. Žival, ki je brez najemnikove krivde poginila v kratkem roku po izročitvi v najem, je nadoknadil lastnik. Če je pogin živali zakrivil najemnik, je moral škodo kriti sam, če pa za izgubo živali ni bil kriv, sta jo nadoknadili obe strani skupaj. Ob koncu trajanja najema se je živina s prirastkom vred delila med lastnika in najemnika na polovico, kar se sklada s končno delitvijo živine pri *socidi* z mešano govejo živino.

Bistvena razlika med obema tipoma dogovorov pa je bila v postopanju s sprotnim donosom živine. Medtem ko je *socida* predvidevala družabniško delitev sprotnega dohodka od donosa oziroma dela z živino, je šlo pri fiktu za najem živine: letna najemnina, ki jo je najemnik dolgoval lastniku za posameznega najetega vola, je bila bolj ali manj stalna in je znašala od 4,5 do 6 starjev (po 83,3 litra oziroma 70,6 kilograma) žita letno. Število krav, juncev in telet v najemu je bilo pri tem brezpredmetno. Omenjena spodnja meja je bila izjemna — najemnik jo je dolgoval le prvo leto trajanja dogovora, verjetno pa se v njej skriva še kaka okolnost. Letna najemnina kasnejših let naj bi bila namreč za star višja. Z redno letno najemnino za oddanega vola si je lastnik izgovoril stalni vir dohodkov, presežek dobre ali tveganje slabe letine pa je prepustil najemniku. Posebnosti predstavljajo dogovori z določili, da je najemnik dolžan en dan letno orati lastniku, ali pa da v primeru vojne ne dolguje obvezne najemnine za živino.

Socida in *fiktus* sta bili stalni, uveljavljeni obliki dogovarjanja glede živine. Dogovori v zvezi z živino pa so bili lahko tudi drugačni. Pogodbe v zvezi z *osli* so se npr. večkrat sklepale za krajši čas (manj kot leto dni), uporaba živali pa ni podrobneje opisana. Lastniki so včasih dajali osle v najem za nekaj dni, zakupnino pa so (sodeč po dogovorih) prejeli v gotovini.

Posebni zapisi so se dotikali tudi *vojaških konj*. Piranska komuna je morala vzdrževati določeno število konj za potrebe ljudske vojske. Funkcijo kapitana istrske ljudske vojske (*capitaneus paysenatici Ystrie*), ki je imel v prvi polovici 14. stoletja sedež v Sv. Lovreču Pazenatičkem, so 1304 uvedle Benetke za upravo vojaških vprašanj v beneški Istri. Za omenjeno ljudsko vojsko je Piran v 14. stoletju dolgoval dvajset konj.¹²³ Število dejanskih tovrstnih omemb konj, ki jih zasledimo v pregledanih virih za raziskovano obdobje, pa je bistveno nižje. Podatke o konjih v opisani vojaški službi zasledimo v šestih letih, omembe pa so upoštevane tudi v skupni tabeli živine (gl. zgoraj):

1325	1328	1329	1330	1331	1335
4	4	1	8	2	1

¹²³ Prim. B. Benussi, *Commissioni dei Dogi ai Podestà veneti nell'Istria*, Atti e memorie 3, Parenzo 1887—1888, 1—109.

Po kakšnem ključu so bili izbrani komunalni obvezniki za tako vojaško služnost, iz podatkov ni razvidno. Njihova dolžnost je bila, da so od 1. maja dalje eno leto na lastne stroške vzdrževali vojaškega konja in po potrebi z njim služili za piransko komuno znotraj in zunaj piranskega območja. Komuna jih je za njihovo dejavnost plačevala s 40 solidi grošev letno, vendar je včasih zanje zahtevala poroštvo. Za čas, ko so ji obvezniki dolgovali to služnost, jih je osvobodila drugih komunalnih obveznosti. Ta komunalna služba pa ni bila nujno vezana na določeno osebo. Nekateri obvezniki so jo ob ustrezni denarni nagradi (40 solidov grošev) mogli prenesti na koga drugega. Ta je posebej prevzel obveznost vojaške službe in je na lastne stroške oskrboval konja.¹²⁴ Podestat je lahko obveznika razrešil vojaške dolžnosti.¹²⁵

Komuna je imela za oskrbo konj posebnega konjušnika. Zanimiv, če ne celo malce komičen je podatek iz januarja 1335, ki omenja, da so konjušnik in nekateri drugi obvezniki za vzdrževanje konj ob lastni zadolžitvi zastavili obroke, ki so jih prejeli od komune za službovanje s konji.¹²⁶

Škodo za konje in drugo živino, ki je poginila za njene potrebe, je prizadetim poravnala komuna. Ob uboju tujih živali je bila kot celota odgovorna za nadoknaditev škode, ki so jo ocenili komunalni cenilci.¹²⁷

Čeprav je čebelarstvo posebna, od živinoreje različna panoga, jo bomo zaradi redkosti podatkov obravnavali na tem mestu.¹²⁸

Čebelarska produkta med in vosek sta bila v obdobju, ki nas tu zanima, zelo cenjena: med kot sladilo, vosek za cerkvene in obrtne namene. Bila sta cenjeno trgovsko blago.

Omemb čebelarske tehnike je malo. Vsak čebelar je imel po več panjev (»trombus«), iz katerih je pred mihaelovim (29. septembra) pobral čebelji vosek z medom (izraz »cerumen« nedvomno ne pomeni samo voska, ampak oba čebelja produkta: teža proizvoda, ki ga je pridobil čebelar, bi bila namreč prevelika za sam vosek). Sodeč po višinah vnaprejšnjih plačil za nakup, so čebelarji — prodajalci cerumina pridelali letno (v konkretnih primerih) 192 do 384 liber (po 0,477 kilograma) voska z medom, torej 91,6 do 183,2 kilograma. Omenjenih 192 liber voska z medom je nameraval dobiti čebelar iz desetih panjev.¹²⁹ Posamezen panj naj bi torej letno dal vsaj 19,2 libre (9,2 kilograma) voska in medu: za toliko je namreč kupec plačal vnaprej. Za 384 liber cerumina bi bilo potemtakem potrebnih dvajset panjev.

Večina čebelarjev, ki jih omenjajo zapisi, ni delovala na Piranskem, ampak največkrat v Brtonigli, Umagu, Novigradu (v posameznih primerih je šlo za doseljenca iz Sorbarja v Brtoniglo, iz Izole v Umag, iz Reke v Novigrad). Med čebelarji je bilo več Slovanov.

V zvezi s čebeljimi panji so se sklepale tudi »socide«. V dveh znanih primerih¹³⁰ sta bila lastnika panjev Čanin, sin koprskega vojaka, gospoda Viljema in florentinski doseljenec gospod Filip. Oddala sta tri oziroma štiri čebelje panje v družbo dveh Pirančanoma za štiri oziroma pet let v vzdrževanje in izkoriščanje. Letni in končni dohodek, kakor tudi panji, pa naj bi se po koncu trajanja družbe razdelili med družabnika na polovico.

¹²⁴ VK 4, f. 18^v — 1331, 30. 4.

¹²⁵ VK 2, f. 38 — 1328, 4. 5.

¹²⁶ VK 4b, f. 205 — 1335, 27. 1.

¹²⁷ Gli statuti, 2/XXXIII, 30 (1332).

¹²⁸ Za tehniko čebelarstva, prim. op. 3, S. Mihelič, 18. Čebelarstvo, 395—408.

¹²⁹ VK 8, f. 64^v — 1338, 24. 8.

¹³⁰ NK 6, f. 15 — 1290, 1. 2.; VK 2a, f. 62 — 1330, 22. 10.

Sommar io

LA PRODUZIONE RURALE DI PIRANO DAL 1280 AL 1340.

Darja Mihelič

Le cittadine istriane medievali includevano nel proprio ambito non solo il nucleo urbano, ma anche il più vicino contado. Il circondario compreso nel »castrum« piranese misurava cca. 6 000 ettari e si estendeva da punta Ronco a quelle di Strignano e Pirano, oltre Fasana, Sezza e Sicciole fino a gran parte di Salvore con l'immediato retroterra di questa fascia costiera.

Pirano confinava con Isola, Momiano, Castelvenero, Buie e Umago. Il suo retroterra, con i fertili suoli dei colli savrini bagnati da una rete di fiumi e torrenti, era un elemento naturale essenziale, determinante per l'esistenza e lo sviluppo della Pirano medievale e fondamentale per la sua economia in quanto copriva i bisogni alimentari della città, dava materie prime e offriva le risorse necessarie all'artigianato, mentre le eccedenze della produzione agricola risultavano estremamente importanti per quella che era l'offerta piranese anche sui mercati esteri.

Le attività principali nel retroterra erano l'agricoltura e l'allevamento, in particolare la prima che rappresentava uno dei fondamenti dell'economia di Pirano.

Nel circondario prosperavano diverse colture, ma i piranesi e gli abitanti del contado coltivavano specialmente la vite, presente quasi dovunque nel territorio. La terra fertile ed il clima mite favorivano la coltivazione degli olivi, generalmente piantati in coltura promiscua su terre destinate principalmente ad altre colture, soprattutto viti. Rari erano invece gli oliveti veri e propri. Coltivati singolarmente o in frutteti c'erano anche altri alberi da frutto — ciliegi, meli, peri, fichi, noci, castagni piantati pure nei numerosi orti dei piranesi. I campi erano destinati ai grani e ai legumi: meno diffusi dei vigneti/oliveti superavano però in estensione i frutteti. Il territorio piranese contava poche superfici a pascolo e rari boschi, mentre si potevano trovare spesso isolati alberi spontanei: querce, pioppi...

La coltivazione della vite aveva una lunga tradizione nel territorio. Le vigne erano di solito sistemate su terrazze con muretti di pietra e canali. I lavori vi incominciavano a febbraio. Entro il primo marzo le viti dovevano essere potate e si dovevano eseguire gli eventuali nuovi impianti, a metà maggio seguiva la zappatura, mentre la fine di giugno era il termine ultimo entro il quale il viticoltore doveva smuovere la terra frantumando le zolle. Si vendemmiava dal 15 agosto al 29 settembre. Dopo la raccolta e fino all'11 novembre era invece l'unico periodo dell'anno in cui era permesso tagliare ed asportare le piante verdi o secche. L'uva raccolta veniva messa nei tini e quindi pigiata per mezzo di torchi che potevano essere gli stessi usati per la spremitura delle olive.

Come già accennato, nelle vigne, ma anche su altre superfici coltivate, crescevano spesso olivi ed altri alberi da frutto che nel piranese troviamo raramente in monocultura. A queste piante gli statuti cittadini dedicavano un'attenzione particolare. Il lavoro più impegnativo nella coltivazione degli olivi era rappresentato dalla raccolta dei frutti che avveniva in novembre e dicembre. Gli alberi si potavano a distanza di anni, dopo la raccolta. L'olio si produceva nei torchi — le olive venivano private dei noccioli per mezzo di particolari macine e quindi, con l'aggiunta di acqua bollente, si estraeva l'olio dalla polpa dei frutti.

Non si sa molto sulla coltivazione e le rese della produzione orticola; è noto comunque che si coltivavano diverse verdure e che la fertilità del suolo veniva accresciuta con la concimazione.

I lavori dei campi comprendevano l'aratura, la semina, la sarchiatura, la mietitura e la trebbiatura delle granaglie. Nel litorale la mietitura avveniva in anticipo rispetto al retroterra, almeno secondo i dati riguardanti il pagamento dei tributi in grano alla fine di giugno e circa a metà agosto. Oltre a diverse varietà di grani nei campi si coltivavano anche legumi.

Prati, pascoli e boschi non rivestivano minore importanza: gli statuti comunali si preoccupavano infatti della loro salvaguardia limitando le zone di pascolo, proibendo l'accensione di fuochi e introducendo una severa supervisione del loro utilizzo.

I diritti di proprietà sulle terre erano goduti da numerosi privati ma anche da varie comunità, sia laiche (ad esempio il comune di Pirano) che religiose (molte chiese locali ed estere, monasteri, confraternite religiose, le diocesi di Trieste, Capodistria e Cittanova e persino dal patriarca di Aquileia che anche durante il governo di Venezia conservò alcuni possedimenti in territorio piranese).

I proprietari coltivavano da soli le loro terre, in parte anche con forza lavorativa assunta allo scopo, che veniva retribuita secondo tariffe già consolidate. Un sistema di sfruttamento delle superfici a coltura molto meglio documentato è quello che riguardava la concessione della terra in affitto, stipulato come patto di soccida tra pro-

prietario e coltivatore, che poteva però comportare per il possessore solo l'acquisizione di un affitto determinato in precedenza. Gli accordi relativi alle superfici coltivate si differenziavano a seconda della coltura cui era destinato il terreno in questione.

In virtù dei numerosi prodotti ricavabili dal bestiame per le necessità alimentari e artigianali (dal latte, alla ricotta, al formaggio, alla carne e quindi alla lana, alla pelle e alle corna) anche nel piranese l'allevamento si inserì tra le attività economiche più importanti. Nonostante la prevalenza di animali minuti (pecore e capre) si allevavano anche manzi, buoi, mucche, torelli, vitelli, asini e animali da soma, cavalli (per usi militari o da lavoro) e maiali. Il pollame, le api ed i cani vengono citati più raramente.

In quel periodo l'allevamento era estensivo, da pascolo. Il clima abbastanza mite permetteva il pascolo all'aperto lungo tutto l'arco dell'anno. Di notte gli animali minuti venivano ricoverati in particolari stalle che il pastore dotava di paglia. In relazione ai suini si citano spesso — forse come alimento? — la saggina e la crusca. Per quanto riguarda gli animali minuti in alcuni casi si parla di caseifici.

Di solito sono i privati a comparire quali proprietari del bestiame, a volte anche alcune comunità, sia laiche (come il comune di Pirano) che religiose (ad es. la chiesa di Pirano).

Numerosi proprietari pascolavano probabilmente da sé il proprio bestiame. Spesso concedevano gli animali (ad uso e pascolo) ad altre persone. A questo proposito va rilevato che a Pirano si erano consolidati dei rapporti contrattuali stabili: società per l'allevamento (soccida), affitti di animali da lavoro (fictus; diversi dagli affitti degli animali da soma) e i contratti per il mantenimento di cavalli ad uso dell'esercito del comune di Pirano.

Nei documenti si accenna anche a diversi apicoltori che prima della fine di settembre raccoglievano il miele e la cera dai loro alveari. Anch'essi si univano in soccide.

Ob 21. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Celju je Kulturna skupnost občine Celje v sodelovanju z Zvezo zgodovinskih društev Slovenije in z Zgodovinskim društvom v Celju izdala knjigo

Nada Klaić

ZADNJI KNEZI CELJSKI V DEŽELAH SV. KRONE

Knjiga je izšla kot posebna izdaja Celjskega zbornika. Avtorica — ugledna hrvaška zgodovinarica in profesorica zagrebškega vseučilišča je na podlagi novih ali doslej malo koriščenih arhivskih virov podala novo in popolnejšo podobo delovanja Celjskih, posebej še v ogrskih deželah.

Člani zgodovinskih in muzejskih društev lahko knjigo po znižani ceni prejmejo na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije.